

ÉDES ANYANYELVÜNK

XV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

1993. OKTÓBER-DECEMBER

ÁRA: 25 FORINT

A tartalomból

**Kétszáz éve alakult
meg az Erdélyi Magyar
Nyelvművelő Társaság**

*

**Zsigmond Győző:
Anyanyelvművelés
és politika – 1793, 1993**

*

**Deme László:
Nyelv- és agyficamok**

*

**Bencédy József:
Tök jó?!**

*

**Kovalovszky Miklós:
Divatjárvány vagy új
szóalkotásmód?**

*

**Minya Károly:
Mit eszünk rajtuk?**

*

**P. Kovács Imre:
Üzlet helyett stúdió?!**

*

**És:
Pontozó –
nyelvi játékok,
három pályázati
felhívás,
nyelvész-leletek,
keresztrejtvény!**

In memoriam Lőrincze Lajos

Lapunk már be volt tördelve, s csak a kefelevonatok javítása volt hátra, amikor – 1993. október 11-én délután 3 órakor – telefonon felhívott Lőrincze Lajosné, s közölte a hírt, hogy férje egy fél órával azelőtt meghalt.

Valamennyien tudtuk, hogy ez előbb-utóbb be fog következni, és sajnos abban is biztosak voltunk, hogy az időpont már nincs is messze. Csak az volt a kérdéses, napjai vagy még hetei vannak-e hátra. Én magam egy nappal azelőtt – mint két év óta minden héten, akkor is vasárnap – bent voltam nála. Beszélgettünk, úgy, ahogy az utóbbi hónapokban szoktunk. Elmondtam neki mindazt, ami az elmúlt héten a nyelvészet háza táján s a nyelvművelés terén történt. Feszülten figyelt; minden érdekelte. A szemével mindig intett is, jelezvén, hogy még, még! Ám ő maga az utóbbi időben már nemigen szólalt meg, azon az utolsó előtti napon pedig egyetlen szó sem hagyta el ajkát. Számomra körülbelül ezt fejezte ki ez a beszédes hallgatás: „Én már szóltam és tettem eleget életemben. Becsülettel és legjobb tudásom szerint képviseltem anyanyelvünk ügyét. Tettem mindazt, amit tennem lehetett. De már elfáradtam. Most rajtatok a sor. Ezentúl már nélkülem kell folytatnotok azt az anyanyelvápoló – és -védő és -mentő – munkát, amelyet az utóbbi években már amúgy is együtt végeztünk.”

Amikor másnap érkezett a telefonértesítés, megrendítem, de már nem is lepett meg nagyon a hír. Ám ekkor hasított belém a felismerés – s akiket sebtében tájékoztattam, hasonlóképpen vélekedtek –, hogy Lőrincze Lajos távozásával nem csupán egy nagy hatású nyelvész élete, hanem egy korszak zárult le. Ahogy a századforduló évtizedeiben Simonyi Zsigmond, majd az utána következő időkben Nagy J. Béla volt az, aki irányt szabott a nyelvművelésnek, úgy a második világháború viharai után évtizedeken át Lőrincze volt a magyar nyelvművelés zászlóvivője. Részben tudásával, részben pedig az előbbieket hozadékként szerzett népszerűségével, nimbuszával, amely az utóbbi években, súlyos betegsége idején sem halványult el. Lőrincze Lajos még élet-erői fogytán, a kórházi ágy foglyaként is tudott új híveket szerezni anyanyelvünknek.

Most azonban itt a búcsú ideje, s nekünk, magyar nyelvművelőknek immár nélküle kell folytatnunk azt a munkát, amelyet az elmúlt évtizedekben Deme Lászlótól Kovalovszky Miklóson át Tompa Józsefig jó néhányan, ha nem is sokan végeztek ugyan, de amelyet elsősorban az ő neve és tevékenysége fémjelzett. Nélküle kell folytatnunk, de úgy, mintha továbbra is itt lenne köztünk, velünk. Igaz, neve a jövő évtől kezdve nem lesz, nem lehet ott lapunk kolofonján – most még, noha gyászkeretben, ott van, hiszen e számunk elkészültéig ő volt a szerkesztőbizottság elnöke –, de emlékét híven megőrizzük, elbűvölő egyéniségét nem feledjük.

A szerkesztőbizottság nevében:

Grétsy László

Folyóiratunk tizenöt éve

Talán a megindulás lehetőségére várni volt a legnehezebb: kétszer tizenöt, kerek harminc évig tartott, mire az Édes Anyanyelvünk (a Magyarosannak 1949-es megszüntetése után) 1979 tavaszán végre megjelenhetett. Pedig nem volt olyan nyelvművelő tanácskozás vagy más kedvezőnek látszó alkalom, amelyen ne hangzott volna el az óhaj: indíttassék egy népszerű nyelvművelő folyóirat a nagyközönség tájékoztatására. Lőrincze Lajos, a szerkesztőbizottság elnöke ezt írja a lap céljáról és jellegéről az első szám címlapján: „Nyelvművelésünk az elmúlt években ... lényegében nem tudott túljutni régi, meglehetősen szűk keretein. Ennek egyik – talán legfőbb – oka a célravezető közvetítő eszköz hiánya volt: olyan folyóiraté, amely valóban a legégetőbb kérdésekkel, a mindennapi élet legfontosabb nyelvhasználati problémáival foglalkozik, mégpedig úgy, hogy ne csak a szakemberek kis rétege értesse, hanem a nyelv dolgai iránt érdeklődők száz- és százai”.

Most az évforduló okán lapozgatva folyóiratunk régi évfolyamait és újabb számait, nyugodt szívvel állapíthatom meg, hogy a tematikai változatosság és időszerűség tekintetében az első számtól eddig a legutóbbiig aligha lehetett okuk olvasóinknak panasza: minden rovat felelőse arra törekedett, hogy azon frissiben tájékoztassa az olvasókat minden új nyelvi fejleményről, a nyelv ügyét érintő társadalmi történésekről.

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének
negyedévenkénti folyóirata

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának
és a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:
az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:
1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.

Postacím:
1364 Budapest, Pf. 122.

Terjeszti: a Magyar Posta és több
alternatív terjesztő

Előfizethető
bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban,
a Posta hírlapüzleteiben, valamint
közvetlenül vagy postautalványon a
Hírlap-előfizetési és Lapellátási
Irodánál (HELIR), amelynek címe:
1900 Budapest, XIII., Lehel út 10/A.
(Kérésre az iroda postautalványt
küld!)

Előfizetési díj: egy évre 100 Ft
Számonkénti ár: 25 Ft
Az Anyanyelvápolók Szövetségének
tagjai a lapot a tagdíj fejében
illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat és csekk
kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.

Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor

Lőrincze Lajos

(a szerkesztőbizottság elnöke)
Maróti István

Lapunk kiadását a **Művelődési és
Közüktatási Minisztérium** és
**A Szép Magyar Nyelvért
Alapítvány** támogatja.

ISSN 0139–0457

Készítette:
CERBERUS Kft.
1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.
Telefon: 132-3511
Felelős vezető: Schmidt Gábor

OLVASÓINKHOZ

Nem szokásunk olvasóinkat szerkesztőségi bejelentésekkel terhelni – leg-
utóbb 1992. évi 1. számunkban éltünk a tájékoztatás e módjával –, most azon-
ban ismét vannak olyan fontos közölnivalóink, amelyek ide, az impresszum
mellé, a borító belső oldalára kíváncsoznak.

1. Az Édes Anyanyelvünk 1994-től változatlan terjedelemben, de nem ne-
gyedévenként, hanem egy picit gyakrabban, évente ötször jelenik meg: február-
ban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben. Azért ilyen időelosz-
lásban, mert egyre több diák olvasónk is van, s a nyári vakáció idején lapunk –
különösen ha iskolai címűkre megy – amúgy is nehezebben jutna el hozzájuk.
Ezt a terjedelem-, illetve lapszámbeli gyarapodást az tette, teszi szükségessé,
hogy egyre több anyanyelvi verseny, vetélkedő, ünnepi rendezvény van ha-
zánkban meg határainkon kívül is, s az ezekről való híradások, beszámolók,
amelyek persze hasznosak és fontosak, nemegyszer már a szakmai cikkek
közlésének rovására mennek, holott ez utóbbiakra is égető szükség van. Az öt-
szöri megjelenés révén most mintegy nyolcvan gépelt oldalnyiival nő a terjedel-
mi keretünk, s így jóval többet nyújthatunk olvasóinknak, mint eddig.

2. Köztudomású, hogy lapunk ára kerek négy év óta semmit sem változott;
aligha van még egy ilyen sajtótermék hazánkban! Nos, most mi is árváltoztatás-
ra kényszerülünk, de csak oly mértékben, hogy az Édes Anyanyelvünk még így
is a legolcsóbb folyóiratok közé tartozik, főleg a Művelődési és Közüktatási Mi-
nisztériumtól kapott támogatásnak köszönhetően. Az egyéni előfizetés 1994-től
200 forint, egy-egy számunk pedig 40 forintba kerül. Több kisebb-nagyobb újí-
tást is tervezünk, de ezeket aligha szükséges itt részleteznünk. Akik rend-
szeresen olvassák lapunkat – és reméljük, hogy számuk egyre növekszik! –,
azok úgyis észre fogják venni, hogyan, mivel igyekszik az Anyanyelvápolók
Szövetségének a lapját még vonzóbbá, még jobbá tenni

a szerkesztőség

TARTALOM

Grétsy László: In memoriam Lőrincze Lajos	1
Fábián Pál: Folyóiratunk tizenöt éve	1
Olvasóinkhoz	2
Balázs Géza: A társaságalapító. Aranka György	3
Zsigmond Győző: Anyanyelv-művelés és politika – 1793, 1993	3
Deme László: Nyelv- és agyficamok	5
Szántó Jenő: Nyelvrontás, gyárilag	5
Bencédy József: Tök jó?!	6
Kovalovszky Miklós: Divatjárvány vagy új szóalkotásmód?	7
Zimányi Árpád: Módosuló igemódok	8
Pásztor Emil: Még egyszer az emberöltőről	8
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	9
Herényi István: A Johanna Rend Magyar Tagozatának nyelvi kérdései	10
Victor András: „...hogymindent kétszer mond, kétszer mond?”	11
Maróti Andor: Divat a modoros nyelvhasználat!	11
Mizser Lajos: Erkölcsi koordináta	11
Hajdú Viktória: Rendszer- és szótárváltás	12
Minya Károly: Mit eszünk rajtuk?	12
P. Kovács Imre: Üzlet helyett stúdió?!	13
Holczer József: A gyerekek nem akaróznak	13
Fazekas Mátyás: Túlvilági zene	13
G. L.: Lőrincze Lajos új könyvéről	14
B. G.: Anyanyelvi tankönyvek évnitője	14
D. L.: Kazinczy-jutalmak, 1993.	14
Forgács Róbert: A béke szigetén	15
Wacha Imre: Kulcsos gyerek	15
Hírek	15
Pontozó	16
Keresztretjtvény	17
Tájékoztató A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány Kuratóriumának döntéséről ..	17
Grétsy László: A szerkesztő postájából	18
Pályázati felhívás	18
Bozsik Gabriella: Egyetemi, főiskolai hallgatók országos helyesírási versenye ..	19
Kresznerics Ferenc országos anyanyelvi verseny	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

A társaságalapító Aranka György (1737–1817)

Kétszáz éve, 1793. december 3-án tartotta Marosvásárhelyen alakuló ülését az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság, Hasonló jellegű kulturális, írói társaságok a felvilágosodás korában Komáromban, Kassán, Sopronban, Pesten is alakultak, mégis ez az első kimondottan nyelvművelő társaság. Kitalálója, szorgalmazója és létrehívása után működtetője, fíradhatatlan szervezője Aranka György, a marosvásárhelyi királyi tábla ülnöke volt, akinek művelődésszervezői, nyelvművelői tevékenységét méltatlanul keveset emlegetjük.

Az első nyelvművelő társaság föllállításának gondolata az 1790-es erdélyi országgyűlésen fogalmazódott meg. Aranka György átnyújtotta Bánffy György erdélyi gubernátornak Besenyei Jámor szándék című röpiratát. A következőkről Aranka így ír: „Öccsellenciája a bényújtott könyvecskét elvévén és megnézetvén ... az igyekezeteket nemcsak dicsémi láttatott, hanem közöttünk is óhajtanai annak a szép példának követését.” Aranka György vállalkozott a tervezet elkészítésére. Az 1791-ben kinyomtatott Rajzolat két fő gondolata a nyelvművelés és a világosodás: „... ha mi magunkat ezen közös dologból [ti. az egész nemzetet átfogó, közös magyar nyelvművelésből] kihúznók, néhalán könnyen megeshetnék, hogy a nemes magyarországi és erdélyi egy magyar nyelv lassan-lassan majd úgy megkülönböztetnék, hogy nem két hazában egy nyelv, mint most, hanem egy nemzetben két nyelv lenne”. 1791-ben „próbatársaság” formájában megalakult a Kéziratkiadó Társaság, amelyet 1793-ban követett az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság. Aranka György ennek a társaságnak 1798-ig, majd pedig 1801-től megszűnéséig, 1806-ig főtitoknokja volt. Tervezeteket készített, programokat, röpiratokat írt, üléseket szervezett, pártfogókat szerzett, leveleket írt, bevonta a munkába az erdélyi, magyarországi és bécsi magyar értelmiséget.

Rajzolatában az anyanyelvről így ír: „Nem lehet egy nemzetnek világosodásra jutni semmiképpen, hanem csak a nemzeti nyelv útján”. Módszere a gyakorlati nyelvművelő és a tudományos nyelvészeti munka együttes végzése. Magyar grammatikát, lexikont szorgalmaz; „óvatos”, a nyelv szabályaitól nem eltérő nyelvbővítést. Így érvel: „olykor nyelvünkön tulajdon szó nem találtathatnék, tehát akkor az új szónak helye vagyon. Ha jó, vegye fel a társaság, tégye közönségessé. De ha idétlen, rostálja ki, inkább az eredeti szót tartván meg, akármicsoda nemzetbeli legyen az; kivált pedig a déakot, melyhez nyelvünk is szokottabb.” A nyelvművelő társaság a „világosodás” terjesztésére pártolja erdélyi bibliográfia készítését, könyvtár (téka, olvasószoba) felállítását, olvasóköri szervezését; ezzel mintegy a mindennapi életbe helyezi a nyelvművelést.

De ki is volt ez az Aranka György, aki korának legjelesebbjeit összefogva, hihetetlen akaratával és odaadással szervezte meg korának leghosszabb időtartamú magyar nyelvű művelődési intézményét?

Az erdélyi református püspök fia 1737-ben Széken született. Iskoláit Marosvásárhelyen és

Nagyenyeden végezte. Bölceletet, jogot hallgatott. Mint hivatalnok, később a marosvásárhelyi királyi tábla ülnöke jól ismerte a korabeli Magyarországi művelődési törekvéseit, Révai Miklós, Bessenyei György programjait, a lapokat, a korabeli tudományosságot. Korábban versírással próbálkozott. A Magyar Hírmondó, a kassai Magyar Museum és az Orpheus közölte verseit. Franciából, angolból fordított. Legértékesebb munkáinak mégis a gyakorlati nyelvművelő munkát segítő tanulmányai, röpiratai és ismeretterjesztő írásai számítanak (ezekből válogatás is megjelent Enyedi Sándortól: Aranka György erdélyi társaságai, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988.).

Jelentős munkája az 1791-ben Kolozsvárt megjelent Az emberi kézírásban levő történetíróknak lajstroma, amelyben évenként rendszerezi a történezszer munkáit. Új kiadása Régi kézírások társasága címmel jelent meg. Ezek a munkái a csak jóval később megszülető ún. történeti szótárak sajátos elődeinek tekinthetők; s nyelvtörténeti jelentőségük is nagy.

A szótártan szempontjából jelentős az Elmélkedés a magyar szótárról című tanulmánya. Benne ismerteti az első két jelentős magyar szótár, Szenczi Molnár Albert és Pápai Páriz Ferenc szótárának jelentőségét és hiányosságait. Aranka szerint egy teljes magyar nyelvi szótárnak tartalmaznia kell a helyi dialektusok szavait, az írói szövegműveket, a közmondásokat, egyaránt a régi és az új szavakat. Foglalkozik a szócikkek fölépítésével, sőt a gyakorlatban is megpróbálta alkalmazni elképzeléseit. Szavakat gyűjtött, próbacikkeket írt, ám szótár végül is nem született.

Amikor most, a kétszázadik évfordulón Aranka György írásait olvasom, idézem szellemét, egy szüntelenül munkálkodó, fíradhatatlan, ám boldogtalan ember képe rajzolódik elém. Munkássága tele van tervekkel, tervekkel, elképzelésekkel, javaslatokkal. Ritkán adatott meg neki a sikerrel elvégzett munka megelégedése. Korának jelesével levelezett: Kazinczy Ferencel, Baróti Szabó Dáviddal, Révai Miklóssal, Csokonai Vitéz Mihállyal, Földi Jánossal, Mészáros Ignáccal, Batsányi Jánossal. Mégis egyedül volt, s a társaság megszűnte után elveivel és személyében is magára maradt. Kazinczy egy levélben ezt írja: „Az a szegény öreg túlélte magát, és nagy kár, hogy el nem nímul.” Vajon adott-e neki elég erőt, örömet Csokonai lelkes levele, amelyben a társaságot üdvözölte: „El vagyok csüggedve a szomorú idők miatt. Nálunk nem a hazának fiai változnak el, hanem a haza. Boldog vagy, ó, kisdied Erdély, bár csinos Európának legvégsőbb szélein fekszel is... Te fogod be a legutolsó magyarnak szeméit, mikor mi már vagy ösztrécherék vagy rusznyákok leszünk az Árpád hét kapitányának sírja felett! Éljetek szerencsésen, magyar Helvéciának szerencsésebb polgárai. Mi csak igyekeznünk akamánk, nektek pedig munkálkodni is lehet. – Munkálkodjatok!”

Aranka György mindenkitől elfeledve 1817-ben halt meg Marosvásárhelyen.

Balázs Géza

**Anyanyelvművelés
és politika – 1793, 1993**
– Tézisek nyelvművelésünkről,
nyelvhasználatunkról,
az Erdélyi Magyar Nyelvművelő
Társaságra emlékezve –

Nyelvpolitika

A nyelvművelés az igényes nyelvhasználók érdekvédelmét is jelenti. Ebben az értelemben az annak idején a hatalomból való részesedésért zajló politizálástól magát távol tartani igyekvő Aranka György s az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság (EMNYT) is politizált. S az Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetsége (AESZ) is csak ekképp kívánja ezt tenni.

Nyelvművelésünk, sajnos, nem támaszkodhat a nyelvüket más nyelvvel egyenlő nyelvként beszélők közösségére. Az anyanyelvhasználatához való elemi emberi jog érvényesítése érdekében természetes, hogy hallatja szavát az AESZ, bár állásfoglalása mindenekelőtt a nyelvhasználatot javító munkájában nyilvánul meg.

Idegen nyelv – anyanyelv – önrendelkezés

„Az idegen nyelvek is csálhatatlanul megannyi kapui a világosodásnak. Az anyai nyelv a belső kapuja, ezek a külsők.” Arankát idéztem annak érzékeltetésére, hogy a nyelvek egymás elleni – politikai – harca értelmetlen. A visszás állapotok idézhetik csak elő. Az EMNYT latin-s németellenes éle megtevesztő volt: nem az említett nyelvek, még kevésbé beszélők ellen irányult, hanem azon természetes emberi igénynek a kielégítésére, hogy a faji előítélthez hasonlóan szűnjék meg a nyelvi előítélet is, a különbözőségükben, másságukban érték nyelvek s használóik legalább majdnem egyenlő eséllyel érvényesülhessenek a társadalomban. Annak, hogy ki-ké saját sorsát irányíthassa, ép ésszel nem szegülünk ellen; éppily természetes a nyelvi önrendelkezéssel való élés is. S ugyanilyen természetes – de az önös érdek, a hatalmi, az alávétésre alapozó politika látszólag megkérdőjelezheti – a nyelvhasználat jogának minden nyelvre való vonatkoztatása, annak elkerülése, hogy az egyik nyelv a másik rovására, az egyik ember a másik kárára létezzék.

A hátrányosan megkülönböztetett, például a kisebbségi lét miatt fenyegetettebb nyelvek pallérozása több fíradozást, áldozatot s nagyobb támogatást igényel, függetlenül attól, hogy melyik nyelv, közösség az éppen érintett.

Az EMNYT-nek száz s román pártolói is voltak: bármely nyelv jobbá, szebbé té-

Kétszáz éve alakult meg az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság

tele a haladás ügyének a szolgálatát jelent. Ezt könnyebb volt felismerni s elismerni, mint a hatalomból való kölcsönös méltányos részesedésnek a dolgát.

Mindig is a hatalomból való részesedés körüli vita volt a lényegi meghatározója a nyelvhasználati jog egyik vagy másik nyelvet beszélők hátrányára való érvényesítésének, már csak azért is, mert a nyelv maga is eszköze bizonyos javak elcsajátításának, s ismeretének foka, használatának milyensége, mértéke mindenkor akadályt vagy előnyt jelent(ett).

A különböző, de egyaránt emberi érdek csak segíthették a különböző nyelvek megismerésére való törekvés fokozódását, de nem mindig tudatosították a gondolkodásra és a gondolatok kifejezésére legalkalmasabb eszköz, az anyanyelv művelésének szükségességét, sőt nemegyszer azt a látszatot keltették, hogy esetleg más nyelvvel inkább célt lehet érni. Ez előfordulhat, de akkor mindenképp hátrányos helyzetből indul a magáéról lemondó nyelvcserélő a számára más nyelvet anyanyelvükként beszélőkhöz képest. Napjainkban a magyarul beszélőknek elég nagy része esik ilyenyszerű csapdába. Ez érdektévesztést jelent, s lehet ártó politikai praktikáknak a következménye is.

Noha az EMNYT idején is a gyors és könnyűnek látszó politikai kalózkodás lehetett „megoldás” egyeseknek, a nemzetiség válog, öntudatra ébredő nagyobb közösség számára ez mézesmadzagnál többet nem jelenthetett. A nemzeti függetlenségre törekvők többsége számára a nyelvükhöz, annak tisztaságához való ragaszkodás rendíthetetlen volt: előkészületet jelentett a radikálisabb politikai magatartásra.

A II. József által 1784-ben meghirdetett nyelvrendelet az olyan hivatalnokok ellenállásának is nemzeti színezetet adott, kik csak állásukat féltették. Az ugyanazon nyelvet beszélők gazdasági érdeke erősítette kulturális harcukat.

A nehezebben kivitelezhető gazdasági-politikai harc érdekében, ezt előkészítve, nagy hajlandóság mutatkozott a közvetlen anyagi hasznot nem hozó nyelvkérdésben az egyértelmű, kisebb-nagyobb áldozatot is vállaló állásfoglalásra.

Az 1790–91. évi erdélyi országgyűlés megszavazta a közügyeknek magyar nyelven való tárgyalását Erdélyben: ez volt az első nyelvtörvény. A nyelvhasználati jog első, a nemzet létrejötte előtti szakaszában nem a tételes törvény, hanem a szokásjoggá emelkedett gyakorlat szabta meg a latinnak s az élő nemzeti nyelveknek a használatát. A nyelvek hivatalos használatának jogi szabályozása csak úgy két évszázada került napirendre Erdélyben. S a törvényhozás nyelve később sem érintette a kialakult nyelvhasználatot az önkormányzati testületekben.

Az említett testületekhez hasonlók megszaporodása, súlyuk növekedése napjainkban nagy segítség lenne az AESZ-

nek is. Ezek révén – függetlenül attól, hogy mi a hivatalos nyelv – a valós helyzetnek megfelelőbbé tehető az anyanyelv és az idegen nyelv megítélése s gyakorlása.

Aranka szerint minden nemzet haladása, felemelkedése az anyanyelvű műveltségtől várható. Ezért is lett az általa vezetett társaság a nevében is *nyelvművelő*, bár jóval sokrétűbb tevékenységet folytatott, mint nevéből gondolhatnók.

Szerencsére akkor abból, hogy valaki a saját nyelvén kívánt a különféle tudományokkal élni, szakmákkal ismerkedni, nem csinált ügyet a hatalom. Ha nem is segítette, legalább nem tiltotta az efféle jót, mint ahogy a mai Romániában tesszik, ha az a saját nyelv nem a román (amelynek jobb megismerését egyébként már Aranka is szorgalmazta).

Kezdetek s főbb célkitűzések

A nyelvművelés és a politika helyzete 1793-ban s 1993-ban, illetve 1991-ben egyaránt közrejátszott mind az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságnak, mind az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének a megalakulásában, főbb célkitűzéseinek kijelölésében. Sikeres a zendülés a nyelvrendelet ellen, sikertelen az ellenállás gazdasági-politikai téren az osztrák elnyomással szemben. A magyarországi jakobinus megmozdulás előkészületei (Martinovics, Hajnóczy írásai) előzték meg a politika terén az egyiknek a létrejöttét, a romániai rendszerváltási kísérlet (erdélyi súlyponttal) a másikat.

Az EMNYT nem lehetett törvényes, állami támogatásra nem számíthatott; azért sem, mert az éppen érvényben levő törvények ellenében is az anyanyelvhasználat jogainak érvényesítéséért tevékenykedett, bármennyire is igyekezett elzárkózni a nyílt politizálástól.

Hasonló a mai AESZ helyzete is. Megalakulása óta válságos anyagi viszonyai, pénzügyi gondjai talán Arankaék társaságáénál is súlyosabbak. Hasonlóképp sokféle feladattal kell megbirkóznia, bár nem ugyanolyan szétágazóakkal, mint az EMNYT-nek, mely az egész anyanyelvi művelődés tudós műhelye kívánt lenni, sosem szorítkozott nyelvművelői feladatok végzésére. Az AESZ viszont kifejezetten nyelvápoló szervezet, már csak ezért sem számíthat az EMNYT kizárólagos utódjának. De részben, mégpedig lényeges részben: igen.

Eltelt 200 év, s az utóbbi jó fél évszázad során az eddigi politikák következtében majd mindegyik erdélyi magyar többségű városunk román többségűvé lett. Ezellen már tiltakozni is késő, s egyébként sem egy nyelvművelő társaságra tartozik, hogy ezt hatékonyan megtegye. Ami viszont ránk is tartozik: az ártó politikai gyakorlat rányomta bélyegét helységnevezésünkre. Annak idején Arankaék is tapasztalhattak hasonlót: Bö-

szörményre a *Wütender Armenier* 'bősz örmény' nevet próbálták ráerőszakolni. Sikertelenül. S hogy – ugyancsak például – Aranyosgyéres ne csupán *Cîmpia Turzii* legyen, arról már igenis az AESZ is tehet. S hogy a magyar nyelvű oktatás Erdélyben minden szinten megvalósulhasson, amellet természetesen kiáll – nem politikai eszközökkel – a mai nyelvművelő társaság is.

Nyelvi és társadalmi harc

Az EMNYT a nyelvi harcot szorosan összekötötte a társadalmi elmaradottság bírálatával. Ezért sem véletlen, hogy a magyar jakobinus írók nagy része jó kapcsolatban volt, levelezett Aranka Györggyel.

A világosodáshoz a nyelvi gondok orvoslására, pl. a szaknyelvek ma is időszerű kérdésének megvilágítására is szükség volt. Nem csupán formájában, szellemében is meg kellett újulnia a nyelvnek. S a nyelvi orvoslás mindig is segíthette a politikait.

A politikai hozzáállás az erdélyi nyelvművelés kérdésében 1806-ban nem segítségben nyilvánult meg: megszűnt az EMNYT. A bukás fő oka politikai volt: az elnyomó idegen hatalom. (Az AESZ-nek is van mitől tartania. De bizakodhat is: a mai igazi, világosodó demokráciában.)

Ha az erdélyi társaságok közül valamelyiknek azt az egyben politikai ízü jelzőt kívánnók adni, hogy *európai*, hát az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság bizonyosan kiérdemelte azt.

Nyelvművelés s a politika nyelve

Szerencsére nyelvünk újítása, gazdagítása ma már nem kíván tőlünk olyan nyelvújítói munkát, mint annak idején az EMNYT tagjaitól, de pl. a politikai nyelvhasználat javítása nem kis gondunk, főleg a nemkívánatos idegen szavak elburjánzása miatt. No de ezen szívesen segítünk, ha lehet, többek között az AESZ révén is, anélkül hogy politikai életünkől orvoslást várnánk nyelvi gondjainkra. Remélni viszont remélünk.

Amint azt Kazinczy a 200 évvel ezelőtt létrejött Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságra gondolva mondta: „A kiszegzett tárgy, cél és pálya igen szép...”

Zsigmond Győző

Irodalom: Erdély története. Bp. 1989; Jancsó Elemér: Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai. Bukarest 1955; Jancsó Elemér: A fény századának üzenete. In: Korunk 1971/10.; Magyar életrajzi lexikon I. Bp. 1967; Magyarország történeti kronológiája. Bp. 1989; Mikó Imre: Nyelvhasználat és jogtörténet az erdélyi fejedelemség korától 1868-ig. In: Korunk 1971/10.; Romániai magyar irodalmi lexikon I. Bukarest 1981.

Előző számunkban belekezdtem egy anyagban végtelennek tűnő – de ígérem: feldolgozásomban azért végesnek szánt – sorozatba. Élőbeszédből gyűjtöttem (főképpen rádióban és televízióban elhangzott) félrecsúszásokat – látszólag alkalmi nyelvbottlásokat – mutattam be; ott főleg a szóhasználat területtől. Minden példáról könnyű volt megmondani: mit mivel tévesztett össze a beszélő. De hogy miért, annak keresését szándékosan halasztottam későbbre.

Most is csak az adatfeltárást folytatom, de kissé más területen: szólásokén és állandósult szókapcsolatokén. Ne lépjen hát meg senkit e mostani alfejezet címe:

Anyanyelvünk sírkövét ássuk!

Nem én találtam ki; egy szakadár csoportról jelentette ki a párt illetékes, hogy tagjai „saját politikai sírkövüket ássák”. Hogy valaki a saját sírját ássa, szemléletes, kifejező szó. Hasonlít ehhez: „Maga alatt vágja a fát”. S elképzelhető volna ez is: „Saját sírkövét állítja fel”, ami képszerűségében hasonlítana ehhez: „Szobrot állít magának”; bár tartalmában elmentés vele. De hogy hogyan lehet sírkövet ásní, s az jó-e vagy rossz: képszerűen megmagyarázhatatlan. – És ha már a kőnél tartunk, vegyük ide ezt is: „Adományával megvette ennek az intézménynek az alapkövét”. Itt könnyebb helyzetben vagyunk: világos a keveredmény összetétele. Van ilyen: „megveti az alapját” valaminek, s ilyen is: „leteszi (lerakja) az alapkövét”. Lám: apja is van, anyja is, mégis torzszülött az eredmény: *megveti az alapkövét*.

Egy rádiós műsorvezető mondja valakire: „Ő is ugyanabban a hajóban úszik”. Itt az anya biztos: „Egy hajóban eveznek”. Az apa már bizonytalanabb: az „úszik az árral” messzire esik ettől; lehetne ilyen: „egy folyóban úszik”, de hát nincs. A hajó persze úszhat; de *hajóban úszni*: képtelen kép. – Az *oroszlánrész* (ha jól emlékszem, Aiszóposznál, azaz Ezópusnál) még negatívum volt: osztzkodáskor az oroszlán (hogy modernül mondjam: „az erő pozíciójából tárgyalván”) magának követelte a legnagyobb részt. Azt már megszoktuk, hogy ez a kép pozitív is lehet: a „kivette az oroszlánrészt” már munkára

is illeszthető. Nemigen kifogásolhatjuk tehát ezt: „Oroszlánrészt vállalt a munkában”; bár nekem, szubjektíve, kissé bizzar még. De az, hogy Amerika „Oroszlánszerepet játszott a rendteremtésben”, az már túlmegy a tűrháttáron. A *szeretet játszik* rendben volna; de az *oroszlánszerep* bizony képtelen kép.

*

Újabb vegyületek (pontosabban: keverékek), innen-onnan: „A rádió nem olyan káptalan zsák, amibe minden belefér”. Nos: a káptalan papi intézmény, ez igaz; és irattárában sok fontos adatot őrzött hajdanán, ez is igaz. Ezért mondjuk: „Nem káptalan a fejem”, hogy mindenre emlékezzem. S voltak kolduló papok, akik zsákjukba gyűjtötték az alamizsnát. Persze jó nagyba, hogy sok férjen bele. Ez volt a „feneketlen papzsák”, amibe minden belefér. Ezekből lett a *káptalan zsák* (vagy *káptalanzsák?*), ami viszont: képtelenség. – És tovább. Ami fontos, az *életbevágó*. A nagy bűn meg *égbekiáltó*. Kettejük rangon aluli házasságából születhetett ez: „*égbevágó nagy bűn*”. Hát ez valóban az! Ám a büntetés, sajnos, késik.

Lám: nem jó, ha kombinálunk! „Induljunk el, és tegyünk egy körkört” – invitálja a rádióreporter az illetékest. Az készséggel válaszol: „Akkor tegyünk egy országos körkört”. Persze van ennek alapja, csak az a baj: kettő egyszerre. Olykor – ha képletesen is – „teszünk egy körutat”, s ennek eredményeként „adunk egy körkört”. De a *tegyünk egy körkört* olyan, mint ez volna: *adjunk (egy) körutat!* – S még a magunk alkotta képet sem célszerű menet közben átfordítani. Egy filmes magyarázza: az elmúlt évtizedekben mi csak rácsok mögül figyelhettük a szabadabb világot. Majd így folytatja: „A nyolcvanas években aztán lehullottak ezek a rácsok”. Úgy tudjuk (ha másból nem, mozgalmi dalainkból): lehullani a (rab)láncok szoktak, esetleg a béklyó. Hogy a rács mit tesz? Talán megnyílik, talán eltűnik; de ez a *lehull a rács* kissé apátlan árva.

Szólásainkat, állandó szókapcsolatainkat az is jellemzi: alakjuk kötött; egészükben mondatba illeszthetők, de belső szerkezetük nemigen változtatható. Már ez is furcsa: „Egy szalmaszálat sem tesznek annak érdekében,

hogy...” Lehetne tenni (azaz: nem tenni) egy lépést, egy mozdulatot; de *szalmaszálat tenni* csak *keresztbe* lehet. – És föltétlenül szemléletes, ha valami *csorbát szenved*. S aki előidézi, *csorbát ejt*. De továbbfejlesztése-e ennek, vagy csupán torzulása ez a forma: „Ezzel nem esik csorba a tervezett műsoron”? Tehát: *csorba esik!* Gondoljunk erre: „Folt esik a becsületén”. De nincs: „Foltot ejtett a becsületemre”.

*

Előző közleményem végén jeleztem néhány szóról: ami átvitt értelemben meghonosodott, az nem használható (nem „alkotható újra”) konkrét jelentésében. Engem zavar a „*korlátolt* felelősségű társaság” is, mert a *korlátolt* szó számomra ezt jelenti: 'tompá agyú, szűk látókörű', ha nem éppen 'ostoba'. Ezért ami korlátok közé szorított, az inkább *korlátozott*. Így szűkült le a *lelketlen* és az *arcátlan* szó jelentése, s ezért jelent meg mellettük, a konkrétabb értelem kifejezésére, a *lélektelen*, illetőleg az *arctalan*.

Érvényes ez a szólásszerű vagy legalábbis állandósult szókapcsolatokra is. Egy börtönlakóról idéztem hajdanán egy ifjú novellistától: „Hogy meddig raboskodik, mikor látja meg a napvilágot, maga sem tudhatta”. A *meglátja a napvilágot* a születés képszerű kifejezője, másra nem használható. Mint újabb anyagomban ez: „A jogszabály rövid úton megszületik”. A *rövid úton* kifejezés foglalt, erre a jelentéskörre: 'rövidített eljárással', azaz: 'közvetlenül'. Nem használható tehát a szándékolt 'rövidesen, hamarosan' jelentésben. – Jelen-téstévesztés áldozata ez is: „Félő, hogy az eredményt kérdőre fogják vonni”. Alighanem: „kérdésessé teszik”, esetleg: „kétségbe vonják”; mert a *kérdőre vonás* a felelősség megállapítását célozza.

Ennyit most, egyelőre továbbra is a felületen, a jelenségek szintjén maradvam. De talán itt mégis mélyebbre jutottunk egy fokkal. Talán lassan megvilágosodik: ezeknek az „egyszeri véletleneknek” közös okuk van; s az is kiderül majd: micsoda.

(Felderítését folytatjuk!)

NYELVRONTÁS, GYÁRILAG

Gyanítom, megtölténé az egész lapot, ha valaki megkísérelné akár csak felsorolni is mindazokat a nyelvi vétségeket, amelyeket – állítom: rosszul felfogott – reklámcélokból követnek el a szövegezők és a grafikusok. De most egy olyan „gyöngyszemmel” találkozom, amelyet nem hallgatok el.

Az egyik nap, vásárolni menvén, a szomszéd megkért, hozzak neki két csomag cigarettát. Betértem hát a trafikba, és kértem két csomag Sopianae nevű füstölínivalót. Úgy mondtam, ahogyan kell, vagyis: „Kérek két doboz *szopiánét*.” A trafikosnő már adta is, imígyen: „Tessék a két *szofiáné*.” Mivel csak ketten voltunk, gondoltam: ej, miért ne igazítanám ki? S már mondtam is, a kritikus helyen nem f-fel, hanem p-vel. Mire ő, lesajnáló mosollyal, közölte: „Az, uralm, *szofiáné*.” Már kezdem volna a – belátom – trafikba nem illő kiselőadást, de újabb vevő jött, én már ki is léptem, de az ajtóban utolért a „felvilágosítás”: „Azt mindenki úgy mondja.”

Nos, mivel csakugyan sokszor hallottam már ezt a kiejtési hibát, talán nem fölösleges nyomtatásban is tenni ellene. Miről is van szó? Annyi szentigaz, hogy a „mindenki” vagy legalábbis a nagy többség nyelv szokása meghonosíthat tegnap még kifogásolt nyel-

vi fordulatokat. Mármint magyarokat. De idegen szavak kiejtését nem ronthatja el. Nem jöhet olyan idő, hogy Shakespeare ne *sékszpír*, Montesquieu ne *monteszkjó* legyen stb. Éppígy Pécs latin neve: Sopianae, kiejtve *szopiáné*. Akik nem helyesen mondják, nem tudni, mi okból, a szóközépi *p* után odaképzelnék egy *h*-t is – de csak képzelnék, mert az nincs ott.

Mármost: miért adtam címul azt, ami fent olvasható? Mert a napokban szemembe ötlött a pécsi dohánygyár plakátja, s rajta egy jelmondatban – mivel ez nem a reklám helye, nem idézem a teljes szöveget – *Szofi áll!* Íme, itt a nyelvrontás, gyárilag. Most akkor álljak le vitázni a trafikosnővel? Valóban nincs egyetlen művelt ember a pécsi gyárban, aki városának és saját gyártmányának a nevét helyesen ejtené, s nem engedné, hogy a plakáton hibásan legyen?

Ha dohányoznék, attól a perctől kezdve, amikor e plakátselejtet megláttam, bizonyosan nem szívnék több Sopianaet. Hátha a gyár a gyártmányának a minőségére sem ügyel jobban, mint az azt népszerűsítő hirdetésére!

Szántó Jenő

Tök jó?!

Az itt következő cikk, bármennyire igyekeztünk is kipontozással „megszelídíteni”, bizonyára több olvasónkban is ellenszenvet ébreszt. Megértésüket kérjük. Ha a cikkben jó szándékúan, felelősségtől áthatottan tárgyalt jelenség ellen hatékonyan akarunk küzdeni – márpedig ez a célunk! –, nem dughatjuk strucc módjára homokba a fejünket, hanem látnunk s legalább valamennyire érzékeltenünk is kell, mi ellen harcolunk. Eppen ezért, ha olvasóink s szerzőink is szükségesnek látják, következő számunkban is készséggel visszatérünk e fontos kérdéskör további vizsgálatára.

A szerk.

Évek óta halljuk a tizenévesektől, de az egyetemi, főiskolai hallgatóktól is ezt a nagytó, fokozó kifejezést, – visszafelé haladva az időben – a *marha jó, hulla jó, döggös* stb. utódját. Felvilágosítottak, hogy a *tök* a *tökéletes* rövidülése. El is fogadom, de ugyanakkor azt is gondolom, hogy a vonzásai (asszociációi) másfelé húznak, másfelől táplálkoznak, legalábbis az elég gyakori *töketlen, töketlenkedik* számomra ezt igazolja. (Vö.: „annyira töketlen, hogy nem kell vele törődnünk” – Magyar Narancs, 1993. jún. 10.)

A két utóbbi szó(képzés) még nyelvi humornak is fölfogható (volna) (*tök-etlen*, azaz: *tökéletesen*; illetve *tök-életlenkedik*, azaz: „nem viselkedik valami tökéletesen”), de már nem találom semmi humorosat, semmi leleményt a *szar, szarakodik* (pl. Élet és Irodalom, 1991. ápr. 19., Népszabadság, 1993. jún. 11.), *dug, b.szik, Pecsa* szavakban (Magyar Narancs, 1993. jún. 10.), akkor se, ha a *Pecsa* csak a Petőfi csarnokot jelöli, s a fél Budapest így nevezi. Már közhely – legalábbis pedagógusok, nyelvészek körében –, hogy a *b...d meg* szinte köztudottnak, hézagotlót, hezitáló kifejezésnek számít; mindnyájan tucatnyi példát tudnánk idézni úton-útfélen hallott használatára. A *kurva, kupleráj* egy ideje már alighanem köznyelvi szónak számít, s a diákok, hallgatók beszédében mindennapos a *tök szar* is.

Mit is hallunk az efféle szavak, kifejezések védelmében? Többnyire a realizmust emlegetik, a való élet rajzát; ennek jogosságát védik; de nem ritkán hallom azt is, hogy az ellenük való tiltakozás prűderia, álszemérem, a szokások ugyanis megváltoztak. Hát!? Mit mondunk arra, ha az Élet és Irodalom „páratlan oldalán” ezt olvassuk (egy utas véletlenül hozzáütötte kofferjét egy taxi ütközőjéhez; erre a taxi vezetője): „Hülye vagy te, b.....? A kurva anyádba mész neki az autómnak?... Nem látsz, b....., a sok f.sz szemeddel?” (1993. jan. 8.) – Mondjuk, hogy ilyen az élet, egyesek ilyenek? Hogy sok autós beszéde közismerten trágár, durván tegeződő; hogy néha a kimondhatatlan közlések, felszólítások egész pantomim-játékát produkálják, s mindezt „jó-gos” indulatból? – Mit mondunk akkor arról, hogy ugyancsak az ÉS-ben vezércikknek a címe: *Kutya f....án vitézkötés?! (1992. aug. 14.)* Ha így beszélnek és írnak a felnőttek, akkor milyen jogon rójuk meg a fiatalokat?!

A trágársággal rokon jelenség a *durvaság*, a nyelvi durvaság. Százzszámra idézhetnénk példákat a fiatalok, a felnőttek beszédéből; a napilapokból, melyekből minduntalan fülünkbe marnak, szemünkbe ugranak, mellünkbe csapnak effélék: *pofa, pofázik, pofára esik, röhög, röhej, röhejes, dzsesszbuzi, rohadt érzés, marhára hálás, csuha, kirúgja, nagy barom* stb. – Nehéz, átmeneti korban élünk; igen keményen kell dolgoznunk, hogy anyagilag, egyáltalán a felszínen maradhassunk; hogy menthetetlenül le ne csússzunk a szegénységbe, munkanélküliségbe, kiűzettségbe. Ezzel, sajnos, gyakran együtt jár egy jókora adag törtetés, erőszakosság, rámenősség, durvaság. De szükségszerűen? De végzet-szerűen? De nyelvi is vállalva ezt a magatartást?

Mi a bajunk tehát a durva, a trágár szavakkal? – Lehet azt mondanunk, hogy nem tesszenek; hogy sértik az illetet, különösen a trágárságok; csak hát ezek erősen relatív szempontok. Pl. a nyelvész számára elemzései során nem létezik „csúnya” szó, s az illem is változik korok, társadalmak függvényében.

Annnyit azért mégis elfogadhatunk, hogy miként bizonyos korlátokat vállalunk a táplálkozásban és velejáróiban, a szexuális magatartásban – tehát hogy pl. bizonyos ételeket evőeszközzel fogyasztunk, nem bőföggünk az asztalnál (Európában), szükségleteinket nem végezzük nyilvánosan, a szerelmi életet nem vesszük ki az utcára –, úgy az idézett szavakkal, kifejezésekkel sem élünk általában. Nem azt mondom tehát, hogy *soha* nem élhetünk, író sem színezésre, magánember sem indokolt és erős haragjában stb., hanem hogy *általában* nem élünk velük, mert nem engedi az emberiség követelménye és a magyar nyelvi ízlés sok évszázados hagyománya.

A durva és trágár szavak szegényítik nyelvhasználatunkat, egyszerűsítének, tucatnyi pontosabb, színesebb megjelölést ölnek el maguk körül. A *tök szar* ugyanúgy mindenféle nyelvi eszközzé vált, mint a *ciki*, a *kamó*, a *fantasztikus*. Vagy mire gondoljunk egy efféle (elhangzott) mondatot hallva: „Hát ez már megint de *kurva jó buli volt!*” Jelentheti: *nagyszerű volt, élvezetes, szórakoztató, pazar, pompás, kellemes, remek* stb. Ugyanígy bántó leegyszerűsítés, szürkesség a *pofa* szó az *arc, ábrázat, tekintet, száj, fizimiska, cifferblatt* helyett; a *zabál* az *eszik, falatozik, szemeztet*,

lakmározik, majszol, nyammog, fal, táplálkozik helyett; a *röhög* a *nevet, kacag, vihog, nyert, vigyorog, mosolyog, derül* helyett; s akkor még nem említettem a lehetséges szólásokat, mint valakinek a *képes fele, tömi a hasát, gurul a nevetéstől*.

Arra is utalnunk kell, hogy a durva és trágár szavak durva belső tartalom, magatartás megnyilvánulásai, mint erről már szóltam is. Az általános műveltség – nálunk, Európában – nemcsak ismereteket foglal magában, hanem gyakorlati készségeket és a társadalomban elfogadott magatartási szabályokat is. Ez az utóbbi tényező – mint az első kettő is – ugyancsak összetett dolog: ide tartozik az érzelmi gazdagság, a viselkedés egyszerűsége és árnyaltsága, az érintkezés szabályozottsága és mindezek nyelvi megjelenítése, vetülete, a kommunikáció verbális és nem verbális eszközei (köszönés, megszólítás; gesztusok, mimika, távolságtartás), még tovább menve az öltözködés. Mindezt tanulni és gyakorolni kell, s ebben megvannak a szülők, a felnőttek, az iskola feladatai, csak hát ezeket a feladatokat vállalni és teljesíteni kellene. Ma nem ez a helyzet, sem a családban, sem az utcán, villamoson, sem az iskolában, sem általában a társadalmi alapokban. Nagyon ide kívánczik egy idézet, melyet a Népszabadságban olvastam a napokban, a Popper Péter pszichológussal folytatott beszélgetésben. Popper Péter idézi: „Az ókorban a kívülről betörő primitív népek taszítottak vissza a barbárság állapotába. S most tudatosan forradalom gyanánt teszük ugyanezt az elbutított ifjúság segítségével... Ez a forradalom a vértelenségével kerekedik, de gyűlölködőbb és vérszomjasabb, mint bármelyik annak előtte. Bármennyire is szeretnék, lényege nem a felemelkedés, az öröm, a nagylelkűség, a szeretet, amelyek mindig is megérték a hitet és az emberiség jövőjéért hozott virágzattal, hanem a gyűlölet, az utálat, a bosszú és az aljasság...” Ezután megkérdezi Popper: „Mikori szöveg ez, mit gondolt? 1933-ban, amikor Hitler hatalomra jutott, írta Thomas Mann. Svájcban...” (1993. jún. 11.)

Végül lehetetlen nem szólnom arról, hogy a durva és trágár szavaknak a kötetnyébe kapaszkodva százával tódulnak a mindennapi nyelvhasználatba pongyolaságok, nyelvi és magatartásbeli lazaságok, olyan eszközök, melyeket a familiáris, alsó társalgási stílus elemei közé szoktunk sorolni: *bunyó, frász, átpasszol (=átad), beindul a verkli, parlamenti verkli, megpendíti az ügyet; kiszúrta, hogy (=megemlítette), az ügylet paklija, kecmec, impotens, tulaj, járgány* (példák a napisajtóból). Egyre nő a vita e nyelvi eszközök köznyelvi használata körül, holott szerintem nem is olyan bonyolult a nyelvhasználat megítélése. A nyelvhasználat maga bonyolult, sokféle árnyalata, rétege van, de tudni kell, az egyes eszközöknek hol a helyük, mi az értékük – magában a nyelvben, az emberi magatartásban, a társadalomban. Az imént idézett példákat nem látnám szívesen a köznyelvben, főleg nem írott változatában; de itt meg kell állnom, mert a téma árnyalt megítélése további vizsgálatokat és cikkeket igényel.

Bencédy József

Divatjárvány vagy új szóalkotásmód?

Péter László (ÉA. 1990/4) után Zimányi Árpád (ÉA. 1992/2) írt *Jár-vány* címmel egy divatszerűen terjedő szóhasználatról (szerencsésebb lett volna olyan cím, amely jobban szemlélteti a kérdéses jelenséget, pl. *Kerge-kór, Szó-vész*). A rádió műsoraiban tűnt fel figyelemkeltő ötletként, érdekességre törekvő írásmóddal az ilyen, kötőjeles címtípus: *Zene-szó, Gondolat-jel, Test-örségen*. Az újítást természetesen követte a televízió, s rovatát állandósult a *Nap-kele, Napra-forgó, Baba-ház, Szó-váltás, Ötöd-ölő, Ár-állás, Hol-mi?* stb. (Furcsa azonban, hogy egybeírva szerepel a *Napközi* cím, holott ez így napközi otthont jelent; pedig itt „a TV 1 nap-közi tájékoztató műsora”-ról van szó; helyesebb volna az utóbbi formát használni magában a címben.)

Lássuk néhány példán, megokolt-e a kötőjeles írásmód a felbontással kettősen értelmezhető címekben. A *Házi-barát* persze nem *házi-barátot* ajánl az asszonyoknak, hanem hasznos gyakorlati tanácsokkal szolgál. A *Hol-mi?* ifjúsági szolgáltatóműsor címe ötletes tömörséggel utal a kínált programválasztékra. A *Más-világ* című rádióműsor nem a túlvilág kérdéseivel foglalkozik, hanem – alcíme szerint – kísérletet tesz „a megbombolt Harmónia helyreállítására”. A vasárnap reggeli *Napra-forgó* (magazin a reggelihez) kötőjeles alakja nemcsak a növénynévtől való elkülönítést jelzi, hanem a pihenőnap kényelmesebb rendjét is: a műsor megszólalásakor az idő már „nappalra fordul”. (A hétköznap kora reggeli *Nap-kele* kötőjelezése viszont aligha logikus, hisz lényegében ugyanazt jelenti, mint az egybeírt *nap-kele*: a nap kezdetét.) A *Szó-váltás* az összetételnek a használatból kiszorult eredeti értelmét akarja felidézni: párbeszéd, beszélgetés, eszmecsere – minden vita, összeszólalkozás nélkül. A *Test-örségen* c. műsor egészséges életmódra, a testi épesség, erő, rugalmasság megőrzésére oktat, a *testör(ség)* fogalmától függetlenül. A *Zene-szó* pedig nem vidám ritmusú muzsika, hanem zenei és szöveges számokból szerkesztett összeállítás. A *Gondolat-jel* felbontásának magyarázata bonyolultabbnak látszik: a *gondolat* szó nyilván a műsor intellektuális jellegére, elvontabb témáira utal; a *jel* értelmezése azonban bizonytalanabb, szétágazóbb: figyelemkeltő beszámoló(k), információ(k) a kulturális élet jelenségeiről, alakjairól, érdekes eseményeiről, újdonságairól, időszzerű kérdéseiről. E kötőjeles cím szándékolt jelentéstartalma nem olyan nyilvánvaló tehát, mint az előző példáké.

Sajnos, vannak az idézett típusú címek közt olyanok, amelyek még inkább kétségben hagyóknak; nem világos, milyen rejtőző értelmet, új jelentésárnyalatot akarnak kibontani, előhívni az összetétel kettévágásával. Talányos voltak sokszor véletlenszerű ötletnek, erőszakolt, bizarr elgondolásnak, modoroskodó játéknak hat, egy divatújdonság kritikátlan másolásának. Ilyen pl. a *Bak-elit, Ötöd-ölő, Magán-hangzó, Kabinet-kérdés, Színi-tanoda*.

A kötőjel módosító szerepének „fölfedezését” kevésbé természetes módon hasznosították képzett és egyszerű szók „értelmes” tagolására is, szellemesnek ható tömörítésül vagy játékos ötletként, főleg címekben. Pl.: *KERT-ÉSZ* (a falutévében, tanácsok az ésszerű kertművelésre), *JOG-ÁSZ* (számítógépes jogszabálygyűjtemény, jogi adatbank), *VÉD-ELEM* Kft. (vagyonvédelmi vállalkozás), *MELÓ-DIÁK* (diákoknak munkalehetőséget szervező társulás), *Író-Kéz* (Könyvelő és Könyvvizsgáló Kft.);

az előbbinek kamaszos játékosága stílusos és vonzó, de az utóbbi erőszakolt és logikátlan az indián törzsnév ékeztetésével), *Puska-tusa* (hadakozás az iskolai puskázás ellen), *Ko-média, Gen-etika, Klien-túra* stb.

Ilyen minták alapján terjedt tovább széles körben az új ötletdivat. Különösen a sajtóbeli címek, „blickfangos”, reklámszándékú megnevezések körében találunk bőven példákat e stílusos játékokra: *Út-levél* (úti beszámoló, levélformában), *Hit-vita* (szekta-e a Hit Gyülekezete?), *Tej-ár* (a tejtermelés gondjairól), *Ki-nyilatkozók* (politikusok, a külföld felé), *BAJ-TÁRS* (mozgalom neve), *Támasz-pont* (kallódó fiatalokat segítő szervezet), *Együtt-lét* Alapítvány (mozgássérültek támogatására), *ITT-HON* (egy ifjúsági felvonulás tömör jelszava: itthon akarunk otthon lenni), *MELL-VÉD* (szobasportszer nőknek), *szex-tett* (Péter László is idézte: kettévágva – zenei jelentése mellett – nemi aktusnak is érthető), *Por-no!* (szellemesen tömör tiltakozás), *Kerék-párosan* szép az élet Alapítvány (a kerékpározás népszerűsítésére), *Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek* (ket-tős telitalálat, hibagyűjtemény rovatcíme lapunkban).

Egyébként az új címdivattól függetlenül is előfordult régebben a szavak, főleg összetételek kettévágásztása, értelmi megkülönböztetés végett vagy szellemeskedő, tréfás játék humoros szándékával. Néhány példa erre is: *Ady* egyik versének címe: *Kocsi-út* az éjszakában; az írásmód figyelmeztet, hogy nem úttestről (*kocsiút*), hanem kocsin tett utazásról van szó („Fut velem egy rossz szekér”). Ugyanő használta egy korai cikkében a *Szél-csend* formát, az egykori miniszterelnök körüli politikai kavargásra célozva. Juhász Gyula egy *Ady-paródiájának* aláírása: *Mar-Ady* Endre, a költő gonoszodón csúfondáros természetére utalva. Az *elvtárs*-sal szemben az *elv-társ* „pártsemleges”, mert bármely elvre vonatkozatható; *egy-ügyű* pl. az író, akinek egyetlen életcélja egy igazi, nagy mű megalkotása; olvastunk egy *alul-járó* tapasztalatairól; lehet valamit nyomtatékosan *re-citálni* (újra idézni, ismételni); a *vendég-szerető* pajzán célzásnak hat; a villamosvonalakkal zsúfolt Moszkva teret *sín-tér* nek is becézik; megokoltak érezzük a megkülönböztető célú kötőjel „szabálytalan” használatát a *haza-nézőben* vagy a *haza-találás* szóalakban.

Vannak még a műsorcímeknek egyéb, tipográfiai és szóhasználati furcsaságai is; mesterkéltnak, talányosnak voltak sokszor töprengésre kényszerítők. Ilyenek pl.: *AKTuális, SORsok, (H)arc-képek, A(k)kor* (és) *most, Kacagóra* a játszóházban, *Szerelmese*.

Az említett szerzők, akik az új címtípusról írtak, szükségtelennek, sőt a helyesírás szempontjából káros modoroságnak tartják a kötőjelezés divatját. Zimányi elismeri ugyan, hogy alapjában dicséretes, szellemes ötletéről van szó, de riasztja a sablonná koptató utánzás. Péter László szerint a kettős értelem érzetelése nem a kötőjel funkciója. Legtöbb szavunk ugyanis többjelentésű, bár az emberekben nem tudatosul kellőképp e természetes tény; elég azonban belelapozni az értelmező szótárba, hogy nyilvánvaló legyen. Magától értődik az is, hogy a mondatban álló szó odaillo jelentését agyunk, akárcsak a számítógép memóriája, rögtön kiválasztja. A tárgyalt esetekben azonban szövegkörnyezet nélküli, magában álló összetett szóval, többnyire címmel találkozunk, s e sajátos kommunikációs helyzetben, amikor figyelemkeltés a cél, szükséges és célszerű az olvasó rögtöni eligazítása a vagylagos értelmezhetőséget illetően. A kötőjeles szerelés jelzi a szándékolt fogalmi módosulást, s figyelmeztet a szókapcsolat rendhagyó használatára.

Voltaképp a szójáték egy fajtája e címtípus: az összetett szó felbontásával egyik vagy mindkét tagja, az egységbe olvadt jelentéstartalomból kiválva, külön értelmet vesz föl, sajátos árnyalati értékkel, mint ahogy a felbomló vegyület alkotóelemei eredeti voltukban mutatkoznak. Így lesz szülője a kötőjeles írás jelentéktelen alaki módosítása egy lényegi belső, tartalmi és stílusos átváltozásnak, mely új asszociációkat idéz föl, lehetőséget adva rejtett összefüggéseket föltáró utalásokra és szellemes ötletjátékokra. Írói alkalmazásának példáival is találkozhatunk: „hazug pófák, valamennyi ál-arc”; „új helyzet van, ... mintha az új-ságok kétarcúak volnának”; „A gyermektelen és az egy-két nevelő családok”.

Jóval több mint félszáz ilyen címet és szóalakot írtam össze; az összetétel elemeinek mintegy-önállósításával új jelentést vagy árnyalatot, ill. érzelmi-hangulati, stílusos többletet adnak a szókapcsolatnak. Ez pedig az újszerűség vonzásával hat, fogékonyágunktól, nyelvi érzékenységünkől függően. A példák jelentős számát tekintve, szinte a szóalkotásnak egy újabb formájáról beszélhetünk, hiszen az ún. ritkább szóalkotási módok hagyományos típusai közt jóval kevésbé termékeny pl. a szóvegyülés (*csokrétá*), a szóhatáreltolódás (*patika*), az egyszerejtés (*okvetlen*).

Sokan talán csak a nyelvalkító ösztön játékos vagy mesterkéltnak megnyilvánulásának, stílusesszövekként érvényesíthető eredeti ötletnek, érdekes divatjelenségnek tekintik ezt a nyelvi „újítást”, de a példák naponkénti sokasodása egy új szóalkotásmód kialakulására mutat, ha ennek az érdekes „nyelv-észlelet”-nek divatszerű alkalmazása kelt is némi megdöbbenést és vitát. Az első – talán véletlen – ötlet nyomán típusossá terebélyesedő és állandósuló új kifejezésforma a nyelvtérítő-alakító erőnek a nyelvben lappangó kombinációs lehetőségek felhasználására, a stílusárnyalás eszközeinek gazdagítására való szüntelen törekvését bizonyítja, az eredmény értékminőségétől s a fölmerülő helyesírási problémáktól függetlenül.

Kovalovszky Miklós

Módosuló igemódok

Az 1989 óta bekövetkezett politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás kimutatható velejárója egyfajta nyelvi, stilisztikai változás, melynek különböző vetületeiről már több elemzést olvashattunk. Változóban a közélet nyelve, megállíthatatlan az idegen szavak özöne, és hihetetlenül lerövidült az az idő, ami alatt egy-egy új jelenség megszilárdul nyelvünkben. Összességében sokkal színesebb, mozgékonyabb lett gondolat kifejezésünk eszköztára. Különösen igaz ez a megállapítás a reklámokra, hirdetésekre, ugyanis mind többben az eddig megszokottól, illetve a hazai ízléstől eltérő módon kívánják föl hívni a tömegek figyelmét az árucikkekre. Kimutathatók az új stílus nyelvi sajátosságai is – közülük itt egyetlen részterületet, a reklámpályázatokat igemódjainak használatát tekintjük át.

Érdekes változásnak vagyunk tanúi, ha összevetjük a mai reklámpályázatokat megfogalmazását a korábbi hirdetésekkel. Azelőtt egyeduralmú volt a tényszerű tájékoztatás (közli funkció), melynek nyelvtani megvalósítója a kijelentő módban álló ige. A kijelentő mód határozottságát valamelyest visszafogta a ható képző (-hat, -het), illetőleg az elbizonytalanító értelmű módosítószók alkalmazása (talán). Napjainkban viszont már ritkán marad ilyen nyugodt, reális a hang:

A telitalálatot elérők között 10 napos amerikai utat sorsolunk ki.

Ha utasbiztosítást köt, mexikói utazást nyerhet.

Talán pont az Öné lesz az egymillió forint, ha most vásárol termékeinkből.

E tényközlésekkel szemben járványszerűen terjed a hatásvadász megfogalmazással együtt járó felszólító mód. Megerősödött ugyanis a szövegek felhívó jellege; a rámenőség, az agresszivitás vált a hangulatkelés egyik eszközevé. A felszólítás helyénvaló is lenne, ha a pályázaton való *részvételre* buzdítana, ám modorossá válik azáltal, hogy magára a *nyerésre* bízta bennünket:

Legyen Ön milliomos nyertesünk!

Nyerjen házat!

Nyerjen 12 ezer dollárt vagy 1 millió forintot!

Nyomozzon lapunkkal, és *nyerje el* a terep-járót!

Különleges stílusértékűek a látszólag szoros ok-okozati összefüggésen alapuló alárendelt mondatok. Grammatikailag ugyan célhatározói viszonyt találunk bennük, de tartalmilag valójában illogikus a két tagmondat kapcsolata, hiszen nem egyenes következményről, hanem pusztán eshetőségről van szó:

Ne késlekedj! Küldd el a válaszodat, *hogy Te nyerd* a kétszemélyes utat Párizsba, vagy a száz ajándéksomag egyikét!

Kérjen otthonába ingyenesen egy gyönyörű katalógust, *hogy nyerjen* egyet a fantasztikus nyeremények közül!

Az idézett álcahatározók átmenetiségét bizonyítja mostani példánk, melynek következő árnyalatú kapcsolatos mellérendelése egyszerű kötőszócserevel határozói alárendeléssé alakítható (és – *hogy*):

Próbálja ki új termékünket, és *nyerjen* egy kényelmes, két személyre szóló utazást Amerikába!

A felszólító módú igealakok gyakoribbá válásán kívül a határozottság másik jele az, hogy a bizonytalanságot tükröző feltételes mód visszaszorult. Kiküszöbölésének szemléltetésére álljon itt egy olyan példa, amelyben a szóhasználat beszédesen vall a céltudatos, elszánt, magabiztos gondolkodásmódról. Egy árucikk megrendelőszelvényének aláírással is hitelesítendő mondatában túlságosan erős az *akarak* állítmány:

Nyertes és milliomos *akarak* lenni!

Annyira hatástalan lenne itt a *szeretnék*?

Milyen tanulságokkal szolgálnak a kiragadott idézetek? A szövegek kommunikációs funkciói közül a reklámokban és a velük kapcsolatos pályázatokban egyre nagyobb szerep jut a felhívó jellegű, valamint az érzelmileg színezett részeknek akkor is, amikor egyébként elégséges volna a közli tényező megtartása. Eredetüket tekintve megállapíthatjuk, hogy idegen nyelvekből átvett, lefordított mintákat követnek – szokatlanságuk tehát ezzel magyarázható. A legfőbb hiba pedig e mondat típus túlzásba vitele. Az egyszeri jó ötlet, az érdekes újítás elveszti varázsát, amikor lépten-nyomon ugyanazt a sémát alkalmazák. Ma már kerülendő modorosságnak tartjuk az ilyen példákat. Mindennek van határa. A felszólító mód használatának is.

Zimányi Árpád

Még egyszer az emberöltőről

Az Édes Anyanyelvünk 1993. évi 3. számában Makra Zsigmond érdekes gondolatokat fejtett ki arról, hogy mennyi is egy emberöltő. Azt írja, hogy a szó gyakoribb értelmezése szerint az emberöltő annak az időtartamnak felel meg, amely két, egymást követő nemzedék életfolyásának azonos jellegű pontjai között eltelik. Szerinte *emberöltő*-nek vehetjük az egymást váltó nemzedékek születése, házasodása vagy férjhezmenetele, sőt akár az iskolai tanulmányaik befejezésének időpontjai közötti időtávolságot is. Úgy látja, nagyon eltérhet egymástól a *férfi emberöltő* és a *női emberöltő* időtartama, minthogy a férfiak általában magasabb életkorban házasodnak, mint ahogy a nők férjhez mennek.

Élvezettel olvastam Makra Zsigmondnak régen élt személyekre és nemzedékekre vonatkozó születési és egyéb adatait, de ezek mit sem változtatnak azon a tényen, hogy Arany János, akinek az *emberöltő* szót köszönhetjük, ezt nem 25–35 évnyi idő értelemben használta. Az 1986-ban megjelent Toldi-szótár 'emberélet(nyi idő)' jelentéssel idézi ezt a – minőségjelzőként használt – főnevet a Toldi előhangjának első versszakából: „Mint, ha pásztortűz ég őszi éjszakákon ... Toldi Miklós képe úgy lobog fel nekem Majd kilenc tíz *ember-öltő* régiségben.”

A Toldi-szótár a költő helyesírásával közli ezt a mondatot, melyben érdemes az *ember-öltő* szó kötőjeles írására is figyelmet fordítanunk. Szerintem az *ember* előtagnak ilyen – kötőjel előtti – kiemelése is arra vall, hogy Arany „emberélet hosszúságú idő” jelentésben használja a Toldiban ezt a szóösszetételt. A Toldi cselekményének ideje (az 1340-es évek) és megírásának ideje (1846) között eltelt körülbelül ötszáz esztendő úgy felel meg a „majd kilenc-tíz emberöltő”-nek, hogy a költő 50–60 évnek számított egy *emberöltő*-t. Talán az ő nagyszülei is ilyen életkorban haltak meg.

Érdekes, hogy Czuczor Gergely és Fogarasi János hatkötetes értelmező szótára 1864-ben még nem vette föl az *emberöltő* szót. Néhány évvel később Ballagi Mór szótárában már megjelenik ez a címszó, de Ballagi „emberkor”-nak is, „nemzedék”-nek is értelmezi. Sajnálatos, hogy mai szótárainkban csak az utóbbi jelentést találjuk meg. Hétkötetes értelmező szótárunk 1960-ban ezt írja az *emberöltő*-ről: „Annyi idő, amennyi egy-egy emberi nemzedék felnövekedéséhez, kifejlődéséhez szükséges (25–35 év).” A szócikk első példamondata éppen Arany János szövegét idézi a Toldiból, erre azonban semmiképp sem illik ez a 25–35 év. Az egy évtizeddel később megjelent Magyar értelmező kéziszótár is csak ezzel a jelentéssel vette föl címszóként az *emberöltő*-t: „Egy-egy emberi nemzedék kifejlődéséhez szükséges idő (25–35 év).” Itt nincs utalás Arany Toldijára.

Helyesebben jár el az 1980-ban kiadott Nyelvművelő kézikönyv, amely az *emberöltő* szócikkében rámutat: „Ezt az eredetileg nyelvjárási szavunkat Arany Toldija tette közismertté... Egy *emberöltő* annyi időt jelent, amennyi egy új emberi nemzedék felnövekedéséhez, kifejlődéséhez szükséges, azaz 25–35 évet. Van azonban e szónak – folytatja a Nyelvművelő kézikönyv – egy másik, 'emberi életkor, emberélet hosszúságú idő' jelentése is. Ebben az értelemben használta Arany János... Ez a kettősség régóta nyelvi tény, nem érdemes hát kárhoznunk. Ha azonban a szövegek környezetéből nem derül ki világosan, melyik jelentésben használjuk a szót, ajánlatos helyette vagy mellette valamilyen más, egyértelműbb kifejezést (is) alkalmazni.”

Jó lenne, ha a jövőben megjelenő szótáraink az *emberöltő* főnévnek mind a két jelentését feltüntetnék, hogy az Arany János-i értelemben is mindenki bátran használhassa ezt a szép szavunkat.

Pásztor Emil

NYELVI MOZAIK

(Illyés Mallarmét idéz – Horn úr, Pető úr és más urak – Rosszat s rosszul? – Cathrine, avagy a mucsai sznobizmus)

Lapozgatom – nem először, persze – Grétsy László és Hernádi Sándor antológiáját, a nélkülözhetetlen Nyelvésanyánk-at. Illyés nagy versét, A törzs szavai-t keresem, hogy valami szövegezésbeli finomságnak utána nézzek. S íme, a 77. lapon ott is van a vers, a cím alatt a Mallarmétól vett mottóval: „Donner un sens plus sûr aux mots de la tribu”. (A részlet az Edgar Poe sírmlékéből való.) Hogyan is fordítja magyarra Weöres Sándor ezt a sort? „Kitől a nép tisztább értelmű szót vesz”, az *értelmű* a metrum kedvéért rövid *ű*-vel. De hiszen a *tiszta* franciául nem *sűr*, hanem *pur*! Hogy is van ez? Elő a francia Mallarmé-kötettel, s valóban, ott ez áll: „Donner un sens plus pur aux mots de la tribu”, szó szerinti: „Tisztább értelmet adni a törzs szavainak” (innen az Illyés-vers címe).

Illyés tehát pontatlanul idézett. Pontatlanul, mert emlékezetből! Így élt benne a francia verssor, *pur* helyett *sűr*-rel. Ami Mallarménak a *tisztább* volt, az neki a *biztosabb*.

Nem kívánok különösebb stilisztikai vagy esztétikai fejtegetést kerekíteni e köré a kis felfedezés köré. Csak leteszem ezt a mozaik-kövecskét az irodalmárok asztalára. Illyés halálának tizedik, Mallarmé halálának 95. évében.

Lőcsei Gabriella a Magyar Nemzet július 21-i számában megjelent tévékritikájában „Danton úr” címmel szövé teszi, hogy a 24 óra műsorvezetője a beszélgetés során következetesen *Horn úr*-nak szólította a szocialista pártelnököt. Ezt az adást, sajnos, nem láttam, de pár hét múlva ugyanebben a műsorban füllem hallatára Pető Iván, az SZDSZ elnöke is volt néhányszor *Pető úr*.

A tévékritikus szerint ez a megszólítás a magyarban szokatlan és főleg udvariatlan. A két politikus – foglalkozása, ill. tisztsége alapján – így kellett volna szólítani: *elnök úr*. Ahogy pl. Antall Józsefet a *miniszterelnök úr*, Kosáry Domokost a *professzor úr* illeti meg (persze ők egyben *elnök urak* is, mint tudjuk).

Csak hogy mi legyen azokkal, akik se nem (miniszter)elnökök, se nem professzorok? Sőt még a *tanár úr*, *doktor úr*, *tisztelendő úr*, *szerkesztő úr* sem dukál nekik? Sok olyan foglalkozásnevet tudnék mondani, amelyhez nemigen illik az *úr*. S mit tegyek akkor, ha valaki-

nek csak a nevét (esetleg csak a vezetéknévét) ismerem, foglalkozását nem?

Abban persze igaza van Lőcsei Gabriellának, hogy a Kovács úr hagyományosan a társadalmi ranglétra alsóbb fokain állóknak járt ki, viceházmestertől lefelé. Én azért a házmestert is merném így szólítani, de nem tehetem, mert nálunk ez az állás több mint húsz éve megüresedett, s azóta sem töltötték be. Még *házfelügyelő asszony*-nyal sem (de ez alighanem másik téma).

Attól azonban, hogy valami így volt, miért kellene így is maradnia? Tőlünk nyugatra, a nagy Európa-expressz I. osztályú vagonjaiban legkevesebb száz, de inkább több év óta ez a természetes megszólítása az „embernek és polgárnak”: *Monsieur Dupont*, *Herr Bauer*, *Mister Smith* és így tovább. Olyan nagy baj lenne, ha ebben is közelednénk kissé az európai szabványhoz? Ne bánjunk hát ily szigorúan Györfy úr-ral (akarom mondani: Gy. szerkesztő úr-ral)!

Ha már újból az *urak*-nál tartunk, hadd tegyem szóvá azt, ami viszont nekem nem tetszik. Ez pedig a teljes név plusz *úr*, mégpedig nem levélcímezésben, hanem ún. említő használatban. Első példám kb. egyéves, a Nemzeti Sportból való: „Aláírta a szerződést két jogász is, ellenjegyeznie kell Nagy Lászlónak, az MTV gazdasági főigazgatójának. Mindezt Bodnár György úrtól, a Szaknévsor szerkesztője ügyvezető igazgatójától tudtuk meg”. A másik példa egészen friss, a Vasárnapi Hírek szeptember 19-i számában jelent meg: „Klapka György úr arról tájékoztató, hogy 250 ezer forintot adott – reklám ellenértékéért – Stefán Istvánnak”.

Nem is az a fő baj itt, hogy a vezetéknév + keresztnév + *úr* szerkezet suta, nehézkes, hanem az, hogy e mondatokban az egyik *úr úr*, a másik *úr nem úr*. Miért? Talán mert... S itt abbahagyom, mert ez nyelvészeti lap, s az is kíván maradni. Mindenesetre ez a felemás, rangkülönbséget vagy szimpátiát is érzékeltező *úr*-azás az, amit semmiképp sem kellene általánossá tenni. Mert ez éppen az a bizonyos *egyik part*, amely felől a mi szegény Komp-országunk most a másik part felé igyekezik.

Egyik legnagyobb állami intézményünk plakátján az 5000 Ft-os bankjegy Széchenyije látható. A nagy államférfi szájából – akárcsak a képregények szereplőiből – fehér buborék roppen ki. Vajon mit akar mondani a Hitel szerzője napjaink járókelőjének? Nos, ezt mondja: „Jót, s jót!”

Ha nem tévedek, ezt Kazinczy Ferenc írta, A nagy titok című epigrammájában: „Jót s jót! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted, / Szánts és vess; s hagyjad másnak az áldozatot.”

Széchenyi István tehát – idéz, ami igazán nem tilos, de ebben a műfajban legalábbis szokatlan. Arra nem is merek gondolni, hogy a reklám kiagyalója, ha már nem jutott külön ötlet az eszébe, nem néz(et)ett utána, ki mondta ezt, és ki nem.

Ehhez képest semmiség, de megjegyzem, hogy a „Jót s jót!”-ban az *s* kötőszó elé nem kell vessző.

Végül pedig: kár volt Széchenyit egy cég reklámmemberévé kényszeríteni. Öneki persze ez mit sem árthat. Neki nem!

Gyalogolok a hőségtől vibráló Rákóczi úton (ez még a boldogult kánikulában történt), s egy női divatáruüzlet méregzöld napvédő ponyvájáról jókora fehér betűkkel ez a felirat mered rám: *Cathrine*.

Hát ez meg miféle csudabogár, ez a *Cathrine*? Ha francia vagy angol volna, így írná a nevét: *Catherine*. Ha pedig német, akkor így: *Katrin* vagy *Kathrin*, esetleg *Cat(h)rin*. Úgy viszont, ahogyan itt áll, csak Budapesten tudják írni!

Jellegzetes tünet ez: súlyos tíz-, sőt száz-ezreket költ a vállalkozó (már nem merem azt írni, hogy a *bolto*s) az üzlet külsejére: a portálra, a cégtáblára, a kirakatra, még ponyvát is húz a fejünk fölé, hogy zavartalanul gyönyörködhesünk a portékájában. Csak épp arra nem futja a figyelméből, netán a műveltségéből, hogy ne durva betűhízával írja ki az idegen nevet a boltjára. Ez, úgy látszik, kevésbé fontos.

Ó, mucsai sznobizmus! Miért nem jó a *Kati butik*? Talán mert magyar? Inkább szégyenkezünk a külföldiek előtt? S én is saját magam előtt, mert sohasem tudom rászánni magam, hogy ott helyben rápirítsak a hibás feliratok elkövetőire, ahogy néhai jó Ferenczy Géza bátyánk tette.

Kemény Gábor

A rovatok említése bizonyára meglepi a mai olvasót, mivel az utóbbi évfolyamokban már alig találunk rovatcímeket. Az I.-től a XI. évfolyamig azonban rendszeresen volt „Nyelvünk világa”, „Szaknyelvi berkekben”, „Beszélni nehéz”, „Helyesírás! Helyesírás!”, „Nyelv és iskola”, „Stílusosan, hatásosan”, „Nyelvünk játéka” (ezen belül a „Pontozó”), „Szemle”, „Postaláda”, „Éber szemmel, füllel”, s volt „Humorgó” meg „Remek rímek” is egy ideig. (A címek világosan utalnak arra, mivel foglalkoztak az egyes rovatok.) Az ez évi 3. számban viszont már csak a „Hírek, beszámolók”, „Könyvekről”, „Pontozó” (rejtvények) és „Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek” (furcsaságok, bántó hibák) címeket találjuk elkülönítetten. A változtatás oka az volt, hogy a nyelvművelő írók általában nem tiszta műfajúak, azaz pl. egy helyesírási kérdés eldöntéséhez szükség lehet leíró nyelvtani, nyelvtörténeti, nyelvjárási, szaknyelvi stb. ismeretekre és érvekre együttesen. Célszerűbbnek látszott hát az állandó rovatok kényszerén lazítani. (Megjegyzem: „Nyelvművelés” rovat sohasem volt, érthető okból.)

Egy olyan sokszínű folyóirat tartalmáról, amilyen a másfél évtizedes Édes Anyanyelvünk, legfeljebb akkor lehet egyetlen rövid visszatekintés keretében számot adni, ha eleve lemondunk az egyes „rovatoknak” (vagyis a nyelvművelés, az anyanyelvi nevelés, az anyanyelvi műveltség ágazatainak) az ismeretéről, és csak a lap legfőbb törekvéseire összpontosítjuk a figyelmet.

Ilyennek ítélem mindenekelőtt azt a látásmódot, amely lényegében minden, a lapban megjelent írást áthat: a társadalom és a nyelv szoros összefüggésének a szem előtt tartását. „Ez a szempont kezdettől érvényesült az Édes Anyanyelvünk cikkeiben, akár az elnagyolt ki-ejtés, hadarás, a velük kapcsolatos szótagelnyelés volt a tárgyuk, akár a közéleti nyelv, az ifjúsági nyelv elemzése, az idegen szavak vagy a közhelyek áradatának megfigyelése” – írja Bencédy József, folyóiratunknak hosszú éveken át volt felelős szerkesztője szintén a folyóirat múltjára visszatekintő közleményében (Rácz-émlékkönyv, 1992. 30.); és így folytatja: „Egyéb társadalmi közegek hiányában a nyelvművelésnek – mint részben illetékesnek – vállalnia kellett a megszólítást, a köszönet gondjainak ápolását, a nyelvi durvaság és a trágárság elleni fellépést is” (uo.).

A nyelvi jelenségeknek ez a szemlélete (amelyet folyóiratunk megindulása idején még nem volt szokás „szociolingvisztikai megközelítésnek” nevezni) sohasem valamely elvont emberi nyelvre irányult, hanem mindig a magyar nyelvre. Ezt fejezte ki már a cím is (amely annak idején bizony nemtetszéseket is kiváltott), ezt tükrözi a lapban tömördek olyan közlemény, amelynek a nyelvi jelenségek értékelésén túl a hazaszeretetre, a nemzet feltérsé való buzdítás is bevallott célja.

Egy folyóiratot nemcsak a tartalma jellemez, hanem a közönsége is. E tekintetben – legjobb tudomásom szerint – az Édes Anyanyelvünk „összszemzeti” jellegű, amennyiben olvasói a társadalom minden korosztályából verbuválódnak. Mégis úgy éreztem mindig, hogy a lap elsősorban a tanulóifjúság, annak szól, leginkább azért, mert tanítani, nevelni akar. Ezt a szándékát a lap mindig is kinyilvánította az iskolai nyelvi neveléssel foglalkozó cikkeknek a közlésével, a nyelvi viselkedés ri-

asztó példáinak a bemutatásával, a nyelvi és helyesírási versenyekről szóló híradásaival, a „Beszélni nehéz!” körök mozgalmának támogatásával stb. Meggyőződésem, hogy ennek így is kell maradnia: a jövő magyar nyelve ifjúságunk mai nyelve lesz.

Az Édes Anyanyelvünkől az eddigiek alapján olyan kép bontakozhatott ki az olvasóban, hogy a lapnak fennállása óta nem voltak nehézségei. Hiba lenne bárkit is ebben a vélekedésében meghagyni: a valóság más!

Folyóiratunk impresszumában az első számtól kezdve benne van ugyan, hogy az Édes Anyanyelvünk az MTA három bizottságának (Anyanyelvi Bizottság, Helyesírási Bizottság és Magyar Nyelvészeti Munkabizottság), a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, valamint a TIT Magyar Nyelvi Választmányának támogatásával készül, a testületek részéről anyagi segítségre a szerkesztőség nem számíthatott: a folyóiratot a Lapkiadó Vállalat (később Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat) tartotta fenn. Panaszra vele szemben a szerkesztőségnek nem lehet semmi oka: félkemény színes, fényképes borítóval jelentek meg egymás után az évfolyamok, belül is apró tréfás rajzokkal. Állandóan küzdöttünk viszont a terjesztéssel, és sehogyan sem sikerült elérni azt, hogy ne csak négyszer, hanem legalább hatszor jelenhessünk meg egy évben. Márpedig (ez köztudomású) a ritka megjelenés a véleménycsere, a vita halála, és a példányszám visszaeséséhez vezetett az Édes Anyanyelvünk esetében is. – Lapunkat 1990-től anyagilag a Művelődésügyi Minisztérium vette a szárnyai alá, alapítványi támogatást is kaptunk, a „lapgazda” pedig a Széchenyi Társaság lett. Jóval kevesebb pénzzel rendelkezvén, mint korábban, a lap szerényebb külsőt öltött, ám olvasóinak tábora nem fogyatkozott meg. – A Széchenyi Társaságtól tudományos-konceptuális okok miatt kellett elszakadnunk, amiként erről a szerkesztőség az 1992. 1. számban hírt adott. Most az illetékes akadémiai testületek bizalmát továbbra is élvezve, a Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól, valamint A Szép Magyar Nyelvért Alapítványtól is támogatva, folyóiratunk „saját kezelésben” van, amennyiben az Anyanyelvápolók Szövetségének a lapja. S ez így van jól! Szívőből remélem – reméljük –, hogy lapunk még hosszú évekig be tudja tölteni (és egyre inkább) a magyar anyanyelvi műveltség alakításában neki jutó szerepet.

E visszaemlékezésben nem szólhattam mindenről és mindenkiről. A jövő év elején megjelenő Mutatóban olvasóink meg fogják majd találni minden cikkírónk nevét és minden közlemény címét. Addig is tartozom azonban még azzal, hogy Lőrincze Lajos, szerkesztőbizottságunk elnökén és Bencédy Józsefen, csaknem tizenégy esztendőn át lapunk felelős szerkesztőjén kívül (akiket már említettem) név szerint felsoroljam mindazon kedves kollégákat is, akiknek közreműködésével az Édes Anyanyelvünk eddig készült: Balázs Géza, Csátár Imre, Deme László, Fülöp Lajos, Grétsy László (aki felelős szerkesztőként Bencédytól vette át a stafétabotot), Halasy Nagy Endre, Heltainé Nagy Erzsébet, Kemény Gábor, Kovalovszky Miklós, Ladó János, Maróti István, Rácz Endre, Somogyi Béla, Szathmári István, Szepes Gyula, Tolcsvai Nagy Gábor, T. Urbán Ilona.

Fábián Pál
a szerkesztőbizottság tagja

Problémafelvétel és felhívás

A Johannita Rend Magyar Tagozatának nyelvi kérdései

1992. szeptember 7-én a magyar állam és a Johannita Lovagrend között megállapodás jött létre a Máltai Lovagrend jogi helyzetének figyelembevételével. A jeruzsálemi Szent János-ispotályról elnevezett lovagrend katolikus ága a Máltai Lovagrend, protestáns ága a Johannita Lovagrend.

Ezzel a jogi lépéssel a Johannita Lovagrend Magyar Tagozata lényegében újból magyarországi székhellyel működik. Ezzel kapcsolatban merülnek föl olyan fogalmak, amelyeket a magyar nyelvbe át kell ültetni.

A lovagrend vezetői a középkor óta a *magister magnus* címezést használták, bár a *praeceptor*, *prior* is előfordult. Ennek magyar megfelelői: *nagymester*, *rendfőnök*, *perjel*. Ez utóbbi kifejezés Magyarországon azóta volt általános, amióta a vranai perjel lett a johanniták vezetője. A *rendfőnök* és a *perjel* az egyházi vezetésre utal, a *nagymester* a világra.

Kétségtelen, hogy a mai lovagrend elsősorban világi rend, s így indokolt, hogy legfőbb vezetőjét *nagymester*-nek nevezzük. Az egyes tagozatok vezetőit a *mester*, az altagozatokéit pedig *almester* címmel illethetnénk.

A mai felfogás a lovagrendben az, hogy a *nagymester*-t a német *Herrenmeister* szolgál fordításaként *úr-mester*-nek hívják, holott legfőbb *urak mesteré*-nek lehetne nevezni. A tagozatvezetőt és az altagozatvezetőt ugyancsak a német *Kommendeleiter*, *Subkommendeleiter* mintájára nevezték el. Az ugyancsak erre vonatkozó *commendator* és *subcommendator* kifejezés nem fedi sem a német, sem a magyar fogalmat. A *commendator* egyszerűen *parancsnok*, altagozatvezetője pedig az *alparancsnok*. Mivel a Johannita Rend katonai jellege megszűnt, ennek használata sem szerencsés. A már ajánlott *nagymester*, *mester* és *almester* címek a múltat tükrözik, és megfelelnek az egyes stallumok természetének is, ezért leginkább ez ajánlható.

Végül a magyar tagozatnak van *konvent*-je és van *közgyűlés*-e. Egyszerűbb lenne a konventet *gyűlés*-nek hívni, a közgyűlést pedig eredeti értelmében megtartani. (A szerző várja a további nyelvi javaslatokat! A szerk.)

Herényi István dr.
Johannita lovag

„... hogy mindent kétszer mond, kétszer mond?”

A Karinthy halhatatlan Ady-paródiájából kölcsönzött cím most nem stílusproblémára utal, hanem egy olyan nyelvi jelenségre, amely latin műveltségünk hiányából fakad. De hogy ne beszéljek rébuszokban, lássuk a konkrét példákat!

Beszélgetés, újságolvasás közben gyűjtöttem az alábbi mondatokat: „Szörnyű, hogy hogy” *szét*diffundálsz mindig ebben a lakásban!”; „Ha le tudjuk *redukálni* a szállítási költségeket, akkor ...”; „Ne kezd újra, légy szíves! Ezt egyszer már *lefixáltuk*”; „Hát azért erre szeretnék *visszareagálni*”; „Ezt még *át* kell *transzformálni* valami más formátumba!”

A dőlt betűs szavakról van szó. Mindegyikre az jellemző, hogy egy latin eredetű szóhoz magyar igekötő társul. Ez önmagában még nem volna baj – bár azt hiszem, jobb elkerülni az ilyen „kentaúr-szavakat” –, de az már igen, hogy a fenti kifejezésekben a magyar igekötők teljesen fölöslegesek, hiszen ugyanazt fejezik ki, amit a latin szó már önmagában is jelent.

A *diffundál* ’szétszóródik, szétterjed’ ige elején a *dif-* egy teljes hasonulásos *dis-* igekötő (*praeverbium*), amely éppen azt jelenti, hogy ’szét’. Minek hát még magyarul is oda-biggyeszteni az igekötőt?

A jelenség nyelvi-pszichológiai magyarázata szerintem a következő: minthogy az illető nem elég jártas a latin nyelvben, nem érzi a *diffundál* szóban a ’szét’ jelentést, ezért hiányérzete van, ha nem teszi oda magyarul (is). Így azonban végül is kétszer mondja ugyanazt (miként a „törpefejű”).

Ugyanez a helyzet a *leredukál*-lal. Hiszen a *redukál* szó *re-* igekötőjének éppen az a jelentése, hogy ’vissza, le, hátra stb.’. A *redukálás* tehát önmagában is csökkentést – tükörfordításban: ’vissza-vezetés’-t – jelent. Nem szükséges ezt magyar igekötővel is kifejezni. Ez a nyomatékösítő ismétlés egyébként a magyar *csökken(t)* igével is előfordul: gyakran hallani, hogy *lecsökken(t)*. Pedig *csökkenni*, ill. *csökkenteni* csak *le* lehet!

Ugyanezért hibás a *visszareagál*, minthogy a *re-ago* latin ige eleve azt jelenti, hogy ’visszahat’. A *reakció* pedig (elsődleges jelentésében): *visszahatás, ellenhatás*.

A *fixál*-ban nincs igekötő, de maga a szó azt jelenti, hogy ’rögzít, lerög-

Erkölcsei koordináta

Kezdetben vala a köznyelv – és tőle mint szülőtől függ a rétegnyelvek sokasága. Manapság inkább fordított a helyzet: a tudományok, szakmák stb. nyelvezte egyre inkább távolodik tőlünk, s lassacskán már szótárt kell használnunk anyanyelvünk megértéséhez. Az igaz, hogy pl. a tudományok nyelve hathat – ráadásul ösztönzőleg s mintegy színesítő elemként – a köznyelvre. Nézzük most a matematikát!

A közös nevezőre hoz (jut) mondat jelentése a köznyelvben: összeegyeztet, összhangba hoz. Vagy: közös nevezőre jutottak – már annyit jelent, hogy meg-egyeztettek. Ha két jelenség azonos, ezt mondjuk: *egyenlőségi jelet tettünk közéjük*. A felesleges szócséplésre ezt mondjuk néha tréfásan: *négyzetgyököt (köbgyököt) kell vonni belőle*, csak akkor lesz világos. Mostanában divatos kijelentés: *egy-egy területe az országnak hatványozottan hátrányos helyzetű*.

Nincs is semmi baj ezekkel az alkalomnak megfelelően használt szavakkal, kifejezésekkel. Természetesen vannak szélsőségek. Néhányuk nyakatekertsége mellett még kellemetlen mellékízt is tartalmaz: a gépek *adva vannak* (azaz: gépeket vásároltunk, kaptunk stb.). Olykor tudományoskodó is lehet a beszédünk: *minuszként* jelentkezik valami (magyarul: hiányzik). Éme-lyítően tudálekos a következő mondat: „...ajánlom neki, hogy végre rendet kellene tenni *erkölcsi koordinátaiban*”. Bizony, ez képzavar, s bennünket ez a kép zavar. Ezeket a kifejezéseket *ne emeljük négyzetre*, hanem *vonjuk ki a használatból*. S hadd legyenek stílusos: *redukáljuk nullára őket!*

Mizser Lajos

zít’. A *lefixál* tehát valójában: „le-rögzít”.

A „csúcs” kétségtelenül az *át-transzformálni* más formátumba. Ez ugyanis mindenestül fölös szóismétlés. A latin *trans* jelentése ’át’, *transzformálni* tehát azt jelenti, hogy ’átformálni, más formába önteni vmit, más formátumot adni vminek’. Elég lett volna tehát az idézett mondatban ez is: *átformálni*, ez is: *más formába ön-*

Divat a modoros nyelvhasználat!

Furcsa természetük van a divatként terjedő fogalmaknak. Váratlanul bukkannak fel, s noha senki sem érti kelendőségük okát, mégis ragályos gyorsasággal terjednek. Olyannyira, hogy a nyilvánosság előtt megszólalni használatuk nélkül már nem is illendő. A divat alkalmazása a közéleti bennfentesség és az elithez tartozás jele.

Nem is oly régen a *tulajdonképpen* volt a felkapott fogalom. Mondta boldog és boldogtalan, egy szakterület illetékese éppúgy, mint a riporterektől megszólított laikus interjúalany. Mostanában a *példaértékű* lépett a helyébe. Ez kétségkívül intellektuálisabb, még akkor is, ha az újszerűsége kezd elhomályosulni. A sok ismétlés következtében szinte közhelyként hat, mégis sokan szívesen használják. Mintha a műveltségnek másképp nem is lehetne bizonyosságát adni. Vagy talán napjaink értéktudatának elbizonytalanodása húzódik meg amögött, hogy a szókapcsolatokban próbálunk utalni az elhomályosuló értékekre?

Ei kell ismernünk persze, hogy a *példaértékű* szó emlegetése mutat bizonyos változatosságot. Megjelent már mellette a *tünetértékű*, a *jelzésértékű*, sőt a *modellértékű* is, és ha türelmesek vagyunk, tanúi lehetünk az értelmiségi leleménységből fakadó újabb változatoknak is. Csak a divatos szóhasználattal együtt járó gondolati felszínesség nem tűnik el mögülik. Az, ami minden felkapott modorosság természetes velejárója.

Éppen ezért *példaértékű* lenne, ha megszoknánk a *példaértékű* szóösszetétel emlegetésétől. Legalábbis azok, akik egyetértenek azzal, hogy a nyelv eredetisége nem a különös kifejezések indokolatlan használatától függ.

Maróti Andor

teni, végül pedig természetesen ez is: *transzformálni* (latin eredetű szóval, de *át* igekötő és *formátum* nélkül).

Nem szaporítom tovább példáimat és hozzájuk fűzött magyarázataimat, nehogy a sok ismétlés miatt a kedves olvasó azt higgye rólam, hogy én is mindent kétszer mondom. „Sapientia” – azaz: akinek van füle a hallásra, az ennyiből is ért.

Victor András

Rendszer- és szótárváltás

A rendszerváltás során sok szó jelentése megváltozott, módosult, és új fogalmak is köztudatba kerültek. Az előző rendszerhez kapcsolódó szavak közül néhányat nem használunk többé (pl. a *disszidens*, *tanácselnök*, *párttitkár* szavakat), másoknak a jelentése megváltozott, sokak szóhasználatában pejoratív értelművé vált (szocializmus, kommunizmus).

Úgy tűnik, hogy értelmező szótárunkban lesz változtatnivaló!

A politika, gazdaság és közgazgatás területén maradvány vizsgálhatjuk először azokat a szavakat, amelyek szerepelnek az Értelmező Szótárban (= ÉrtSz.), de jelentésük mára módosult. Az új jelentés az eredeti tartalomhoz képest kiegészíti, bővíti a szó jelentését. Ilyen például a *frakció*, amely az ÉrtSz. szerint rosszálló kifejezés, olyan csoportosulás, amely szembehelyezkedik a párt vagy társadalmi egyesület általá-

nos irányvonalával. A példamondat is figyelemreméltó: „A kommunista pártban nincs helye semmiféle frakciónak”. De hasonló az *önkormányzat*, a *polgármester*, a *jegyző*, a *választás*, a *kabinet*, a *tőke*, a *válság*, a *munkanélküli* szó is.

Politikai fogalommal vált az *átképzés*, a *karcúsítás* (üzemek, vállalatok munkaerő-leépítése). A *vállalkozó* címszó mellett a szoc. e. rövidítés szerepel, a mai összetételek (*kisvállalkozó*, *nagyvállalkozó*) pedig értelemszerűen nem is szerepelnek.

Kisebb csoportot alkotnak azok a szavak, amelyek bár szerepelnek az ÉrtSz.-ban, de mára megváltozott a jelentésük. Ilyen a *közygűlés*; vagy a sajtó nyelvezetében gyakori *levezényel* ige. A *privatizál* jelentése az ÉrtSz.-ban: magánzóként él. S a *magánzó*: olyan személy, aki foglalkozás nélküli, vagyonából vagy alkalmi,

közelebből meg nem határozható jövedelemből él.

A harmadik vizsgálódási terület azoknak a szavaknak a köre, amelyeket újabban használ a sajtó- és köznyelv, de az ÉrtSz.-ban nincsenek benne. Ezek egyrészt belső szóalkotás útján keletkeztek, másrészt idegen átvételek. Az első csoportba tenném az *adóhatóság*, *adóvélgelszámolás*, *áfa*, *szja* stb. szavakat. Ilyen a *ke-rekasztal-tárgyalás*, a *jóléti társadalom*. Átmenetet jelent a *hitel-konstrukció*. A második markáns csoportba tartozik a latinból jött *médium*, valamint a *frekvencia-moratórium*, a *populista*, az *ökumenikus*, a *plurális* és a *konszenzus*.

A változások ma is tartanak, így könnyen lehet, hogy a kiragadott példák jelentése idővel ismét módosul. A szótár állandóan bővíthető.

Hajdú Viktória

Mit eszünk rajtuk?

Félreértés ne essék, nem új recepteket szeretnék az alábbiakban bemutatni, hanem olyan ételek neveit, amelyeket a siető ember az utcai árustól vehet, s amelyeknek jó lett volna már a kezdet kezdetén magyar nevet adni. Most már veszett fejsze nyele... Vagy mégsem?

Régóta ismert és kedvelt ételünk a *hamburger*. Az angol szó pontosan a következőt jelenti: zsírban sült vagdalthúspogácsa zsemlelében. Ennek az ételnek sajátos változatai is kialakultak már, s ennek megfelelően a név is szaporodott, pontosabban: osztódott, mint az amőba. A név a felét átadta egy új névnek. Ha hús helyett sajt van a zsemlelében, *sajtburger* néven kell kérni; a nagyétkűek pedig *kondiburger*-t vesznek. Ezek a nevek tehát szóvegyülés útján jöttek létre. *Hamhamburger* lenne minden bizonnyal a *dupla hamburger*-nek a neve, ha Bugát Pálra, múlt századi lelkes nyelvújítókra bízta volna a névadás feladatát. Hisz ő a 'kettős(ség)' kifejezésére szívesen élt a szótagismétlés lehetőségével. Így lett nála a kettőspont neve: *popont*.

A *hambí*, egyik legújabb ételünk az előbb bemutatott *hamburger*-nek rövidített, -i kicsinyítő képzős alakjából jött létre.

A *torpedó*-t, a felvágottal töltött péksüteményt a formája miatt illeti meg ez az elneve-

zés. Valóban hasonlít egy kicsinyített tenger-alattjáróra.

A *hot dog* is viszonylag régi kedvencünk közé tartozik. „Természetesen” ez is angol kifejezés, szó szerinti fordításban: *forró kutya*, valójában *forró virsli kifliben*. Kezdetben megpróbálták ezeket a magyar elnevezéseket adni neki, de nem sikerült, mint ahogy a *virli* név meghonosítása sem a *virsl* és a *kifli* összevonásából. Így magyarnak csak a *hót dög* maradt meg, az eredeti elnevezés tréfás „értelmesítése”.

A fiatalok ingyencsége közé tartozik a *gyros* és a *gofri*. Ez utóbbi esetben majdnem sikerült elfogadtatni az *amerikai palacsinta* kifejezést. De csak majdnem. A vaspálcára felhúzott, kör alakú sült húsdarabok neve, a *gyros* pedig az angol *gyroscope* 'pörgettyű' szó rövidülésével jött létre. Magyar neve sajnos nincs. Legfeljebb ha valaki azt látja a cégtáblán, hogy „Gyros büfé”, és egy kissé felületesen olvas, azt hiheti, hogy rossz helyre tették az *o* betűt. Ellenben ha franciás műveltségű az illető, akár szójátékot is faraghat belőle, a *g* + *y* betűket *zs*-nek ejtve: *Gyros desca* büfé, azaz *Zsíros deszka* büfé.

Ha az előbbi étkeket és főként neveket „bevette” gyomrunk és nyelvünk, ezt miért ne? Hisz ez még magyar is!

Minya Károly

Üzlet helyett stúdió?!

Szép lassan fogynak a műhelyek és az üzletek Budapesten, de más településeken is, viszont szaporodnak a stúdiók, ha hihetünk az ipari és a kereskedelmi cégtáblák feliratainak és a sajtóban közzétett hirdetéseknek.

Sétál a pesti polgár az utcán, és valahol a Nagykörúton azt látja, hogy a régi *Színes konyhabútor* feliratot viselő bolt helyén *konyhabútor-stúdió* nyílt meg. S ha az illető tovább járja a várost, akkor hamarosan talál *babakocsi-stúdió*-t is, legalábbis több plakátról szerezhet tudomást róla. (A cég a Budafoki úton székel.) A Ráday utcában *Pomádé stúdió*-nak kereszteltek át egy fodrászüzletet. Nem messze tőle új cégtáblát helyezett el egy fényképész is; műtermének új neve: *Polaroid stúdió*. Ellenben meglehetősen régi cég a körüli *Hanglemezstúdió*, portálján több mint harminc éve ez a felirat. A *stúdió* szó ezúttal eredeti jelentését őrzi: 'hangrögzítésre szolgáló műterem'.

Hát az *Agora stúdió* elnevezésű intézményben mi folyik? A felirat nem igazít el ebben a kérdésben, de aki utánanézi, megtudhatja, hogy filmeket készítenek itt. Az *Art stúdió* mindennemű művészeti megbízatást elvállal, a *Pepita stúdió* tevékenységi köre azonban kissé titokzatos: ők közvetítéssel (?) foglalkoznak. De vajon milyennel? Teljesen egyértelmű a belvárosi *Játékstúdió* profilja; a bolt cégtáblája egy hagyományos játékkereskedést jelöl, miként a kőbányai *Divatstúdió* sem több egy átlagos szabóműhelynél.

Nem így a *Pat Color stúdió*, ez ugyanis igényes szellemi szolgáltatást kínál: szövegszerkesztést és szinbontást. A terézvárosi *Interieur stúdió*-t az áruválasztéka minősíti, ők dekorációs kellékekkel állnak a nagyérdemű közönség szolgálatára.

Van már *Szex stúdió* is. A fővárosban és nemrégiben Siófokon láttam az új műintézet megnyitásáról tudósító hevenyészett falragaszokat. Gondolom, hogy a legősibb mesterséget űzik ezekben a „stúdiókban”. Siófokon egyébként található már *takarító stúdió* is, mely a görögös hangzású *Antikosz* nevet viseli. Persze nem görög névről van szó. Ha ugyanis elolvassuk a cég döcögő ritmusú jelmondatát – „*Nincs az a kosz, mi gondot okoz*” –, tüstént kitetszik, hogy itt szó sincsen görögös elnevezésről, csupán latin–magyar „kooperációról” (anti + kosz).

Napjainkban a *stúdió* vitathatatlanul divatszó lett, nem csekély jelentésváltozással, hiszen nemcsak a tanulással, szellemi munkával vagy művészi tevékenységgel kapcsolatos hely (üzlet vagy műhely) megjelölésére szolgál az elnevezés. Igaz, a *stúdió* főnév első írásos előfordulásakor sem elegáns helyet neveztek meg vele. A történeti-etimológiai szótár 1877-ből adja ezt a szót. *Ágai Adolf*, a neves újságíró így beszélteti egyik szereplőjét: „*Az ur stúdiója egy udvari keskeny, göthös »lik«*”. Vannak persze mai stúdiók is, amelyekre ráillik *Ágai Adolf* csúfolkodó kifejezése.

P. Kovács Imre

A gyerekek nem akaróznak...

1980-ban a Nyelvművelő kézikönyv *akarózik* – *akaródzik* szócikkének írója csupán ezeket tartotta szükségesnek az olvasóval közölni: a párosnak mindkét tagja helyes; ügyelni kell a felszólító alakok helyesírására; hasonló különbség található a *vakarózik* – *vakaródzik* igepár tagjai között is. Ma már, 13 év múltán, szívesen kibővítenénk ezt a rövid útbaigazítást.

Dr. Domján László Agykontroll-sikerek című, nemrég kiadott könyvének 239. oldalán ilyen összefüggésben találkozzunk a szóban forgó igével: „Kitűnő, lelkes oktatóink kis létszámú csoportban ... foglalkoznak velük [ti. a gyermektanfolyamok résztvevőivel], s legtöbbször a *gyerekek nem akaróznak a végén hazamenni*, annyira jól érzik ott magukat.”

Friss, szokatlan ez az adalék. Az *akaró(d)zik* nem címszó sem O. Nagy Gábor hatalmas szólás- és közmondás-gyűjteményében, sem Hernádi Miklós Közhangszótárában. A Magyar értelmező kéziszótár mind az *-ózik*, mind az *-ózik* képzős változatot közli, ezzel az értelmezéssel és példával: „Kedve van vmire. *Nem akaró(d)zik kimen-nie*.” A Magyar szinonimaszótárban az *akar*-hoz kell fordulnunk, hogy megkapjuk ezt az egyetlen rokon értelmű kapcsolatot: „... (kedvet érez vmihez) biz. *akaródzik vkinek vmi*”. Ismétlem: nem találunk egyik szótárban sem ilyesfélé mint helyeselhető, bevett változatot: *vk* *akaródzik vmit tenni*.

Ízlégetem – a jelen időnek mind a hat személyében – a fent idézett, ún. személyes ragozású (tehát nem logikai alanyos) megoldást: *én nem akaródzok hazamenni, te nem akaródzol hazamenni, ..., ő nem akaródzna hazamenni*. Hadd vessen össze az orosz nyelvvel: *ja nye hocsu* (=én nem akarok) *idtyi domoj, ti nye hocsu* (=te nem

akarsz) idtyi domoj, ..., onyi nye hotyat (=ők nem akarnak) *idtyi domoj*. Igen, ők is így mondják. De sosem így: *ja nye hocsusz idtyi domoj* 'én nem akaródzok hazamenni'. Ellenben használatos ez a szerkezet: *mnye hocsuszja idtyi domoj* 'nekem akaródzik hazamenni'. Ugyanígy van a magyarban is! Pl. a könyvből idézett mondatban vagy ezt kellett volna írni: a *gyerekek nem akarnak hazamenni*, vagy ezt: a *gyerekeknek nem akaródzik hazamenni(ük)*. Mert továbbra is ez a helyes, ez a magyaros!

Holczer József

TÚLVILÁGI ZENE

Hallgatom a Kossuth rádió reggeli műsorát.

A bemondó közli: *Segovia gitározik születése 120. évfordulója alkalmából*. Kísérteties! Segovia már régen halott. Most visszajött a sírból, hogy a magyar közönséget gitárjával ismét, még egyszer elkápráztassa? Vagy esetleg csak arról van szó, hogy megjelenítik, jelen időbe teszik a technika mindmáig megfoghatatlan csodája révén látható-hallható műveket és művészeket?

Ez a jelenség mindennapos. Főleg az bosszant, amikor úgy szerepel a szöveg, hogy névnapom alkalmával egyenesen nekem játszana, szavalna, énekelne, zenélné valaki, aki – sok esetben – már rég nincs az élők közt!

Nem kellene ezekben az esetekben így szövegezni: *Segovia születésének 120. évfordulója alkalmából felidézzük gitárjátékát*.

Ne forgassuk szegényt a sírjában – gitárral vagy anélkül! Nyugodjék békében ő is, – meg az én idegeim is.

Fazekas Mátyás

Lőrincze Lajos új könyvéről

Meghatottan hajtogatom, forgatom a kezemben levő harmadfélszáz oldalas könyv lapjait. Lőrincze Lajosnak új – és fájdalom, immár utolsó – munkája van előttem. Címe: *Megnől az ember szíve*. A cím egy a kötetben szintén megtalálható újságcikkből való. Abból tudhatjuk meg, hogy ez a mondatka egy fiatal (Lőrinczéval való találkozása idején fiatal) bukovinai gazdaembertől származik. Ő mondotta, midőn nyelvvel, tájjal, emberekkel való találkozásokról beszélgettek: „Szép dolog, jó dolog sokfelé járni, szép vidékeket látni, emberekkel találkozni... Megnől az ember szíve!”

Már az eddig elmondottakból sejteni lehet, hogy a kötet cikkgyűjtemény. Valóban az. Nagyobbrészt Lőrincze saját írásai szülőföldjéről, a Cinca-parti Athénról, ahogy egy helyütt félig tréfásan nevezi Szentgált; azután a pápai kolégiumról, a nyelv művelés hétköznapijairól és ünnepeiről, a nagyszerű mesterekről és barátokról: Kodályról, Illyésről, Áprilyról stb.; kisebb

résben pedig avatott tollú szerzőknek vele készített interjúi, beszélgetései. Talán fölösleges is hozzátennem: ezekben a beszélgetésekben is mindig jelentős helyet és teret kap a személy, a jeles tudós és ismeretterjesztő mellett a tárgy, édes anyanyelvünk is. Lőrincze Lajosnak egész élete az anyanyelvhez kötődik, az anyanyelv ápolásának jegyében telik. Ahogy Pomogáts Béla, a kötet előszavának írója szellemesen megjegyzi: „mint igen sok tudós tanárnak, Lőrincze Lajosnak sem »élet-története«, inkább »munkatörténete« van, hiszen élete azonos a munkájával, kutatásaival, írásaival”. Nem csoda hát, hogy a vele folytatott beszélgetésekkor is minduntalan a nyelvre terelődik a szó.

A kis kötet – érdemes megjegyezni – hat évtizedet fog át. Található benne cikk, nem is egy, 1933-ból (szerzője Lőrincze Lajos VI. osztályos tanuló!), és itt olvasható Kórházi jegyzetek, gondolatok című két írása is, ame-

lyet a mi folyóiratunk, az Édes Anyanyelvünk közölt 1992. évi 2. és 3. számában. Ez utóbbról ezt írja a kötet első (legalábbis egyik első) méltatója, Illés Jenő: „A könyv zárófejezetében megindító olvasni Kórházi jegyzetek, gondolatok című írását. Tanúsítja, hogy a szellem akkor is működik, ha a test erőtlenné.” (Vasárnapi Hírek 1993. szeptember 5.)

Mint a sajtóból s e számunk emlékező cikkeiből olvasóink is nyilván értesültek róla, a kegyetlen, kíméletlen sors közbeszólt, s a jelen időt múlt idővé változtatta. Lőrincze Lajos alig néhány héttel a könyv megjelenése után itt hagyott bennünket. Műve azonban – ez a műve meg az életműve is – itt, velünk van, megmaradt a számunkra.

G. L.

(A könyvet olvasóink az Édes Anyanyelvünk szerkesztőségének címén is megrendelhetik. Ára 240,- Ft + postaköltség.)

Anyanyelvi tankönyvek évnnyitója

A központilag előírt egységtankönyvek korszaka lejárt: ma már minden iskolatípusban, minden osztályban tankönyvek, segédkönyvek, munkafüzetek tucatjaiból választhatnak a pedagógusok. S ha egyik se tetszene, akkor még írhatnak is egyet maguknak: több tankönyvpályázatot is kiírtak. A tanév a Néprajzi Múzeumban tankönyvbörzével kezdődött – a választék minden elképzelést fölülmúlt. Csak néhány anyanyelvi könyvet említek meg.

Öröm kézbe venni a Mozaik Oktatási Stúdió színes-rajzos, alkotásra csábító anyanyelvi gyakorlókönyveit. *Galgóczi Lászlóné* a szerzője a Kisiskolások anyanyelvi gyakorlókönyve 1–4. köteteknek.

Csikósné Monostori Ágnes és Jerneine Mezey Klára képességfejlesztő munkafüzete (Fogalmazás lépésről lépésre), valamint a szövegértést fejlesztő Meséről mesére című kötete ugyancsak elsősorban a kisiskolásoknak szól. *Földvári Erika és Lassúné Ruskó Renáta* Mentsük meg Szerderkét! címmel játékos munkafüzetet írt a fogalmazástanulás megkönnyítésére.

Elsősorban középiskolásoknak szól *Bene Kálmán* Kalauz a versértelmezéshez című munkája (Bevezetés a lírai művek elemzésébe), valamint *Hernádi Sándor* két retorikai, anyanyelvi képességfejlesztő könyve: Szórákkoztató szóra készíted, Íráspróbák, beszédpróbák.

Pedagógusjelöltek, más főiskolások a helyesírási ismereteket lépésről lépésre sajátíthatják el *Fercsik Erzsébet* segédkönyvéből (Ki szavatol a helyesírás biztonságáért?). A könyvben az akadémiai helyesírási szabályzatra épülő gyakorlatokon túl a helyesírás problematikájába bevezető tanulmányok, ismeretterjesztő írások is helyet kaptak – nem egy közülük az Édes Anyanyelvünk hasábjairól került a kötetbe. (A könyv A Pedagógus Szakma Megújítása Projekt támogatásával jelent meg.)

B. G.

KAZINCZY-JUTALMAK, 1993.

Tizenharmadik alkalommal vehették át az évek óta folyamatosan és eredményesen működő Beszélni nehéz!-körök – tanévnyitójukon, ünnepélyes keretek között – a Kazinczy-jutalmat; aminek összegéből készpénzben részesül a körvezető tanár, és könyvajándékok formájában a szakköri tagság. – Ez évben – az általános kamatcsökkentés miatt – a tavalyi harminccel szemben (felsorolásuk tavalyi 4. számunkban) huszonöt kört sikerült jutalmazni.

Jegyzéküket azzal adjuk közre: mindenki megérdemelte, akinek adni sikerült; habár nem mindenkinek jutott, aki megérdemelte volna. Persze a megszerzett érdemek áthúzódhatnak a következő év(ek)re. – Íme: tanintézetük (és zárójelben körvezetőjük) megnevezése, telephelyük ábécérendjében.

a) Tanulói Beszélni nehéz!-körök:

Budapest: Egészségügyi Szakiskola és Szakközépiskola, Váci utca (Tóth Ferencné); – Csepeli Textil- és Vendéglátóipari Szakkö-

zépiskola (Zoltán Hunor Csaba); – Gundel Károly Vendéglátóipari Szakmunkásképző II. L. azaz szakács osztálya (Babiczky Veronika); – Kossuth Zsuzsa Egészségügyi Szakközépiskola (Szathmári Éva); – Radnai Béla Szakközépiskola és Szakiskola alapító köre (Kerekes Barnabás).

Csongrád: Batsányi János Gimnázium és Óvónői Szakközépiskola (Fábián Györgyné); – Debrecen: Hatvani István Általános Iskola (Bánszegi Gáborné); – Fót: Károlyi István Gyermekközpont Szakközépiskolája (Laknerné Budai Erika); – Karcag: Gábor Áron Gimnázium és Egészségügyi Szakiskola (Nagy Sándorné); – Kazincbarcika: Egészségügyi és Óvónői Szakközépiskola (Papp Sándorné); – Herman Ottó (volt: Georgi Dimitrov) Általános Iskola (Dudás László); – Kiskunmajska: Dózsa György Gimnázium (Györffy Imréné); – Kisújszállás: 625. Sz. Szakmunkásképző (Toldy Attila); – Művelődési és Ifjúsági Központ (Pintér István); – Lánycsók: Általános Iskola (Szabó

Eszter); – Miskolc: Avasi Gimnázium (Sramkóné Pozsonyi Judit); – Mosonmagyaróvár: Keresztény Általános Iskola (Karsai Alfonzné); – Nyíregyháza: Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium (Palotai Erzsébet); – Krúdy Gyula Gimnázium (Durucz Istvánné); – Ófehértó: Általános Iskola (Keresztessy Attila); – Soponya: Általános Iskola (Sajtos József); – Szeged: Móra Ferenc Szakmunkásképző (Rozsnyai Jenőné); – Szentos: Horváth Mihály Gimnázium.

b) Tanintézetekben működő felnőttekből álló körök:

Mikóháza: A napközi otthonos óvoda óvónőinek köre (Hutkai Dánielné); – Siklós: A Táncsics Mihály Gimnázium tanári köre (Bakóné Aradi Éva).

További hasznos munkálkodást kívánunk a jutalmazottaknak és az ezután jutalmazandóknak egyaránt.

D. L.

A béke szigetén „Beszélni nehéz!” körvezetők tábora Harkányban

Az idén június 28-tól július 3-ig immár hetedszer rendezték meg a „Beszélni nehéz!” mozgalom körvezető tanárainak országos találkozóját.

Az idei program már-már posztgraduális képzésnek is beillt. Csak néhány előadást említek meg ízelítőnek: Deme László a szöveg grammatikai és akusztikai összefüggéseiről, Gergely János a nyelvi humorról, Wacha Imre a kommunikációs zavarokról, Nagy Imre a felvilágosodás koráról, Kováts Dániel Kazinczyról és Bécsy Tamás a dráma műneméről szolt. Persze körvezető tanárok is megosztották velünk tapasztalataikat.

Aki nincs benne ebben a Péchy Blanka által alapított és immár tizenkilenc éve működő mozgalomban, nehezen érti meg, hogy mit „töri magát” a tanév végén harminc tanár, hogy egész nap együtt lehessen, előadásokat hallgasson meg, sőt arról beszéljessen, hogy milyen nehéz beszélni. Csakhogy a kívülálló azt sem érti meg, mi jó van abban, hogy egész tanévben (sőt még a nyár folyamán is) minden második héten a rádióban elhangzott hibás példamondatokat kijavítjuk, és beküldjük a helyesnek vélt megoldásokat. Nehéz elmagyarázni azt is, hogy ezáltal a diákokkal (merthogy nem önmagunknak csináljuk ezt) sokkal emberibb és őszintébb lesz a kapcsolatunk, játszva tanulunk meg mi is és ők is szebben, igényesebben beszélni. Kevés olyan pedagógus van ebben a mozgalomban, akinek tanítványa ne nyert volna a Kazinczy-versenyeken, és azt hi-

szem, nincs is olyan, aki, ha egyszer ráérezett az igényes beszéd ízére, abbahagyta volna ezt a tevékenységet.

A táborban tehát csupa olyan ember gyűlt össze, aki már tapasztalta ezeket az élményeket, ki régebb óta, ki csak egy-két éve. Hiszen minden évben újak is jönnek táborozni, akik ez alatt a pár nap alatt menthetetlenül beavatottakká válnak. Ugyanis az emberi kapcsolatok még a magas színvonalnál is fontosabbak. Egyre anyagiasodó, rohanó, környezetünket és önmagunkat pusztító életünkben az adás képessége kiveszőben van. Mi így néhányan együtt azon vagyunk, hogy adjunk egymásnak valamit: tudásunkat, tapasztalatainkat, élményeinket vagy akár csak egy kis jókedvet. Képesek voltunk éjszakákat átbeszélgetni, csak hogy minél többet együtt lehessünk, hiszen legközelebb csak egy év múlva találkozunk újra. (Persze a rádióban mindig hallunk egymásról, de hát a személyes találkozás mégiscsak más.) És egyszer csak azon kaptuk magunkat, hogy elrohant ez a pár nap, s vége lett a felhőtlen együtt létnek, pedig csak most kezdtük el igazán elfelejteni, hogy körülöttünk nem minden ilyen békés.

Az igaz, hogy a tábor végén fáradtabban utaztam haza, mint ahogy odaérkeztem, de már a vonaton arról beszélgettünk, hogy jövőre hol lesz az a bizonyos sziget.

Forgács Róbert

Egy anyanyelvi verseny kapcsán...

Kulcsos gyerek

Anyanyelvünk ápolói, védői, a helyes és szép magyar beszédért küzdők örömmel nyugtázhadják, hogy 1993 első felében eredményes és munkás ünnepeket voltak a magyar nyelvnek.

Ezek között az egyik legszebb volt az általános iskolások számára meghirdetett Nyelvünkben élünk nyelvhasználati verseny. Ennek döntőjére 70 iskolás jutott el. Ők három napon át Benkes Zsuzsa, Bauer Péterné, Bihari Ferencné, Dorsits Zsuzsa, Dulovics Viola, Vass László tanárok vezetésével nyelvi, nyelvhelyességi feladatokat oldottak meg, irodalmi műveket elemeztek, helyzetgyakorlatokat végeztek, s nem is általános iskolás fokon.

A versenyzőknek előzetes feladatként egy írásos pályaművet kellett beküldeniük: a Néprajzi Lexikon alapján egy olyan címszót kellett kidolgozniuk, mely korunkra jellemző, s helyet kell kapnia a 2000-ben megjelenő lexikonban. Nos az egyik 7. osztályos kisdíák a következő szócikket küldte be.

„Kulcsos gyerek: a → lakótelepek jellegzetes figurája. Szülei nem érnek rá törődni vele: reggel korán munkába mennek, a gyerekeknek adnak egy szaszt egész napi étkezésére és a lakáskulcsot. Elnevezése onnan ered, hogy a zsinórra fűzött lakáskulcsot a nyakába akasztja, hogy el ne hagyja. Általában így, kulccsal a nyakukban, táskával a hátukon láthatjuk őket, amint az iskolából hazafelé tartanak. A szeretet, a nevelés hiánya zárkóztató, barátság-talaná téheti őket.

Ezekből a gyerekekből, ha nem kapnak elég segítséget, támogatást, könnyen → **utcagyerekek** lehetnek. Onnan pedig már nincs sok a teljes elzüllésig. Az elzüllés először a külsejükben, majd később magatartásukban mutatkozik meg. Rossz társaságba keverednek, → **lakótelepi bandákba** verődnek, és nevelésük később szinte lehetetlenné válik.

Korunkban, sajnos, már nemcsak a lakótelepeken, hanem egyre többször falun, másfajta településeken is találkozhatunk a »kulcsos gyerekekkel«. (Kálóczy Vera 7. osztályos tanuló).

Ez a néhány sor, ez a szócikk kiáltás, sikoltás az **édes anyai**, pontosabban az **édesanyai nyelvért**. A múlt században Kölcsey azt írta, az édes anyai nyelvet jól beszélni, művelni kötelesség. Ez a 12 éves gyermek írásával arra figyelmeztet bennünket, hogy hajszolt és ezért egyre inkább elnémuló társ-

dalmunkban mennyire fontos lenne, hogy a szülők – József Attilát idézem szabadon – jó szóval is oktassák szép komoly fiaikat, gyermekeiket. A jó szó, a szép szó az a gyermeknek, ami a tavaszi eső a földnek, a növénynek. Ennek, a szónak, a jó szónak, a szép szónak, az igaz szónak a hiányában elsorvadnak gyermekeink, mint a növények eső nélkül.

Kereskedelem, iparban, a menedzserképzésben az egyik legfontosabb tananyag a kommunikációs képességek és készségek fejlesztése. A Budapestre tervezett expo jelszava a kommunikáció, azaz az emberek közötti sokoldalú és sokirányú kapcsolatteremtés – minél több eszközzel.

S mi? Miközben mindent igyekszünk megadni gyermekeinknek, ami szemnek, szájnak, érzékeknek ingere – a lémezjátszótól, a magnótól a kerékpáron, autón át a legkülönbözőbb divatos öltözetekig, kulcsot akasztunk nyakukba, s megtagadjuk tőlük a legfontosabbat: az édes szülői szót, a beszélgetést. Megdöbbentő élmény, hogy a táborban összegyűlő gyermekek milyen háláskak azért, hogy a foglalkozásokon, majd a szünetekben és az esteken alkalmuk van beszélgetni. Hogy kulturált gyermekközösségekben és felnőtteknek is elmondhatják gondolataikat, bajaikat. Hogy nem kénytelenek a – ma már a korszerűség és a jólét státuszszimbólumának tekintett – számítógépekkel beszélgetni s zenei színpódzásba menekülni. Szinte hihetetlen, mennyire megnyílnak ilyenkor, mennyi mindent elmondanak önmagukról.

Ha neveletlenek, s nem tudják az illetet, ezért nem ők okolhatók elsősorban. Hanem azok, akik nem oktatták őket jó szóval, csöndes esti beszélgetéssel: az elnémuló családok.

Déry Tibor a negyvenes években arról írt, hogy az állami bölcsődékben jó körülmények között nevelt, családból kiszakított csecsemők fejlődésükben visszamaradtak, elsorvadtak, ideges depressziók uralkodtak el rajtuk, sokan el is pusztultak. Ő akkor ennek okaként az anyai csók hiányát nevezte meg. Mai sorvadó, lelkiileg sorvadó gyermekeink betegségének oka az anyai szó hiánya lehet. Ne hagyjuk sorvadni gyermekeink lelkét, szellemét. Hisz a szellem csak a szavak által tölkekezhet és nyilvánulhat meg.

Wacha Imre

(Elhangzott a Tettlen ért szavak című rádióműsor július 25-i adásában.)

HÍREK

Jókai Mór különleges szavainak és kifejezéseinek szótára készül négy nyelvész közreműködésével. A kötet várhatóan az 1994. évi könyvhétre jelenik meg.

A Mondolat a televízió új nyelvi műsora. Első adása szeptember 21-én jelentkezett. A havonta 20 perces adásokban színes nyelvi összeállításokat, tudósításokat, nyelvjárási kalauzt, kamerás hibavadászatot láthatunk. A Mondolat – mint az első adásból megtudtuk – mondani és gondolkodtatni akar az anyanyelvről.

Második, bővített kiadásban jelent meg a Nyelvművelő kis tükör P. Kovács Imre szerkesztésében és a szombathelyi Pedagógiai Intézet kiadásában. A

könyv 38 szerző 161 írását tartalmazza a Köznevelés korábbi Anyanyelvünk rovatának anyagából.

Kupuszina (Bácskertes) nyugat-bácskai magyar falu tájszótárát állította össze Silling István, a falu népeletének, nyelvének kutatója. Az új tájszótár a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság gondozásában jelent meg Újvidéken.

Aktuális nyelvi problémák Európában címmel Berlinben nemzetközi nyelvészeti konferenciát szerveztek október 21–23. között.

Az őrségi Nagyrákoson az ELTE terepgyakorlati házában negyedik alkalommal rendezték meg a nyelvjárási, néprajzi, településantropológiai terepgyakorlatot, amelyen főiskolások, egyetemisták vettek részt; valamint előadást tartott dr. Vörös Ottó nyelvész, Nagyrákos szülötte.

Mindenekelőtt az 1993. évi 2. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk közre.

I. *Tíz Petőfi-vers.* 1. Kedves vendégek. 2. Ifjúság. 3. Sírom. 4. Kereszt. 5. Utazás az Alföldön. 6. Nem sírok én. 7. Sovány ősz. 8. Áldozat. 9. Gazdálkodási nézeteim. A kezdőbetűkből összeolvasható tizedik vers: Kiskunság.

II. *„Állati” csacsipacsi.* 1. Nyakas kakas. 2. Hóka róka. 3. Torz borz. 4. Tarka szarka. 5. Züllő küllő. 6. Sanda panda.

III. *Hétszer hét.* 1. Bérautó. 2. Ábrahám. 3. Habitus. 4. Felbont. 5. Euzébia. 6. Dőltebb. 7. Futóbab. A sorok megfelelő átrendezése után (6., 1., 4., 3., 5., 2., 7.) az átlóban ez a szó olvasható: délibáb.

IV. *Kancsal kifejezések.* 1. Zűrös zárás. 2. Kántáló kantele. 3. Nevető névutó. 4. Kényúri kanyaró. 5. Károkozó kerekező. 6. Keringőző korongozó. 7. Kivételes követelés. 8. Tudatos tódítás. 9. Kanyarós kenyeres. 10. Hihető hahota.

V. *Illyés Gyula a nyelvről.* Magyar az, akinek nyelve és esze magyarul forog.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 75 pontot, a következők nyertek egy-egy könyvet (Lőrincze Lajos Megről az ember szíve című kötetét): Barkóczy Józsefné, Tarján, Jókai u. 28. (2831); Borbács Magdolna, Kiscsösz, Kossuth u. 76. (8494); Farkas Irén, Budapest, Zászlós u. 8. (1143); Ferenczi Istvánné, Kecskemét, Gözhajó u. 3. II. em. 6. (6000); Ifj. Hofer László, Budapest, Vág u. 7. IV. em. 22. (1133); Márton Sándorné, Makó, Liget u. 38. (6900); Ratkovics Gizella, Sopron, Kisfaludy u. 7. (9400); Rencsár Román, Tiszaalpár, Dózsa u. 42. (6066); Szigetvári Ferencné, Segesd, Teleki u. 9. (7562); Terjék Istvánné, Kazincbarcika, Mátyás király út 49. II. 2. (3700). Nyereményükhöz, amelyet postán kapnak meg, ez úton is gratulálunk.

A Pontozó újabb feladatai

I. *Hétszer hét.* Az ábra helyes kitöltése, azaz a meghatározásoknak megfelelő szavak beírása után tessék úgy átrendezni a sorokat, hogy a G betűk helyén átlósan egy izletes harapnivaló neve legyen olvasható. A helyes megfejtés 15 pontot ér.

G						
	G					
		G				
			G			
				G		
					G	
						G

1. Faragatlan
2. Vadász, kutyával
3. Kémikus
4. Tevékenykedő
5. Török árnyjáték
6. A tamburmajom is az
7. Lármázik

II. *Erdélyi város – de melyik?* Rejtvenyrovatunkban olykor közöltünk már ún. verses talányokat, azaz olyan kitalálósdiakat, amelyek versebe – mondjuk úgy: rimes sorokba – foglalva írtak körül, értelmeztek valamely kitalálendő szót. Ezúttal egy olyan verses talányt nyújtunk át olvasóinknak, amelynek megfejtése nem közszó, hanem egy városnév. A helyes megoldás 6 pontot ér.

Az eleje mérték jele.
Majd: erdélyi étek,
Mely megtoldva egy betűvel
Állat, kitől félnek.
A mértékjel s az ételnév:
Városa Erdélynek.

III. *Hat szerző keres egy (hetedik) szerzőt...* E pirandellói ihletésű cím alatt hat jeles író, költő, publicista nevének anagrammáját találja a kedves olvasó. Ha mindegyik szerzőnek felfedi kilejtét, s a neveket a megfelelő sorrendbe rakja, a kezdőbetűkből összeolvashatja a hetedik nevet is. A helyes megfejtésért nevenként 3, összesen 21 pont jár!

1. Eper és terv
2. Héroszom
3. Csuma
4. Sátorverőn
5. Eolít
6. Pénzes ör

IV. *Vajh ki ő?* Rejtvenyábránk két függőleges sorában századunk egyik József Attila-díjas írójának nevét rejtettük el. Ha olvasóink rátalálnak a meghatározásoknak megfelelő nyolcbetűs (III. nyolc betűjegyes) szavakra, megtudhatják, kiről van szó. Segítségül még azt is eláruljuk, hogy helyes megfejtés esetén egy harmadik függőleges sorból még az író egyik népszerű elbeszélésének címe is kiolvasható! (Megfejtése 15 pont.)

1. Végbemegy
2. Nemzetközi ifjúsági szervezet tagja
3. Katonadal
4. Aktív
5. Vén szipirtyók
6. Zamatoszá válni

V. *Parancs János a nyelvről.* Keresztrejtvenyünkben ezúttal a Graves- és József Attila-díjas költőnek, Parancs Jánosnak egyik anyanyelvünkről szóló verséből idézünk egy részt. Ezt kell beküldeni. (Megfejtéséért 25 pont jár.)

* * *

Az e számunkban közölt rejtvenyek együttes értéke 82 pont, de már 70 pont elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A rejtvenyek megoldását 1994. február 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden kedves megfejtőnek jó szórakozást kívánnak a rejtvenyek készítői:

Dékány Erzsébet (III.)
Doroszlai Elekné (IV.)
Láng Miklós (I.)
Schmidt János (V.)
Zsigmond Győző (II.)

ÖSSZETARTOZUNK

1	E	2	3	4	5	6	7	8	9	K	10	11	12	13	M
14											15				
16					17					18					
19				20					21				22		
23		24					25			26		27			
28					29					30		31			
32				33			34							35	
N				36		37		38					39		É
40	41		42					43		44		45		46	
47		48		49				50				51			
52					53					54					
55				56		57				58				59	
60			61					62					63		
64						65						66			
E						S									V

VÍZSZINTES: 1. Parancs János szavainak első része. 14. Epikai műveket alkotó író. 15. Keltezés. 16. Szurkoló öröme vagy éppen bánata! 17. Művészeti ág. 18. Kisfaludy Sándor szülőhelyéről való. 19. Az itterbium vegyjele. 20. Főváros a Szajna partján. 22. Nyáron szénaboglyák tarkítják. 23. Pázsitfűféle növény. 25. Nyit a sakkozó. 27. ... do Régo; brazil regényíró (José, 1901–1957); zárt betű: L. 28. Régészeti feltárást irányít. 29. Szobrász, Mátrai László növendéke (Gyula, 1879–1963). 31. Az ENSZ egykori főtitkára (Trygve Halvdan). 32. Gázcserenyílást is mondhatunk helyette. 34. Rohamoz. 35. Annyi mint, röv. 36. Járom, de nem az utam! 38. Befejezés. 40. Valamint. 42. Pápához közeli településen él. 44. Ínség, tartós nélkülözés. 47. Zavaros lét! 49. Megreked. 51. E század eleji ukrán tanács. 52. Sárvárral szomszédos község. 53. Dobogós helyezett jutalma. 54. A Bumeráng c. film rendezője (Elia). 55. Friss, hamvas. 57. 17. századi angol hadvezér, Cromwell veje (Henry). 59. Kettős betű. 60. Molnár Ferenc színműve. 62. ... asszony két férje; Jorge Amado regénye. 63. Amerikai költő, író, a detektívnovella megteremtője (Edgar Allan, 1809–1849). 64. Osztrák geológus, ő alapozta meg az ősföldrajztudományt (Eduard, 1831–1914). 65. Mást ért, mint amit mondanak.

FÜGGŐLEGES: 2. A földgolyó. 3. Építészetünk jeles alakja (Miklós). 4. Menet eleje! 5. Itt született Jászai Mari. 6. Tornaeszköz. 7. Idősebb, törekeny termetű nő. 8. Fent, ellentéte mégsem lent! 9. Kapura rüg. 10. Természeti környezetben tölti szabadságát. 11. Íme, itt látható. 12. Fertőző anyagoktól mentes. 13. A Zsenivel rokon női név. 14. A költő szavainak második, befejező része. 20. ... Pál úr; Petőfi Sándor verse. 21. A cseh is ilyen nyelv. 24. Olyan ige, amely -hat vagy -het képzőjű. 26. Helység Szlovákiában Ipolyságtól északnyugatra. 29. Az elszívott pipadohány nedve, népies szóval. 30. Termetes. 33. Koronázási ...; Mozart is, Liszt is írt zeneművet e címmel. 37. Japán számítógépmárka. 39. A még távolabbi. 41. Fejlődési szakasz, állapot. 43. Más-más mértékben táguló anyagokból készített szalag, bimetallnak is nevezik. 45. Tengeri kikötőváros Algériában. 46. Arra a helyre csúsztató. 48. Elemőzsia. 50. Az ott lévő tárgy oldalához (két szó). 54. Dél-...; ázsiai ország, Szöul a fővárosa. 56. E percben. 58. A nyomás elavult mértékegysége. 61. Suli, ugyancsak diáknyelven. 63. Mexikói költő, író, 1990-ben irodalmi Nobel-díjjal tüntették ki (Octavio). 65. A vas vegyjele. 66. Üres has!

Schmidt János

Tájékoztató A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány Kuratóriumának döntéséről

A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány Kuratóriuma 1993. szeptember 21-én immár másodszor tartott olyan ülést, amelyen díjakról, támogatásokról döntött. Annak köszönhetően, hogy az alapítvány vagyona az elmúlt évben is növekedett azokkal a kisebb-nagyobb összegekkel, amelyeket áldozatos lelkű támogatóink befizettek az alapítvány csekkszámlájára, a kuratórium idén a tavalyi 360 000,- Ft helyett 450 000,- Ft sorsáról dönthetett. Ezt az összeget a következőképpen osztotta szét:

1. Három csángó fiatal magyarországi tanulmányainak támogatására 120 000,- Ft
2. A Magyar Nyelv című folyóirat támogatására 70 000,- Ft
3. A Magyar Nyelvőr című folyóirat támogatására 130 000,- Ft
4. Anyanyelvi táborok támogatására 50 000,- Ft
5. A kuratórium által tavaly létrehozott nyelvművelő díjra 50 000,- Ft
6. Egy vagy több országos nyelvi pályázat, verseny támogatására 30 000,- Ft

A kuratórium legközelebb előreláthatólag 1994 nyarán dönt további támogatásokról, abban bízván, hogy anyanyelvünk hívei, védelmezői ezután is támogatják az alapítványt befizetéseikkel, adományaikkal. A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány számlaszáma: 314-12201-7007.

Grétsy László
a kuratórium mb. elnöke

A szerkesztő postájából

Anyagtorlódás okozta félévi szünet után ismét helyet kér magának a nap alatt, azaz a lapban *A szerkesztő postájából* rovatunk. Mi tagadás, legutóbb is nehéz szívvel mondtam le róla, hiszen egy laptól jogosan várják el olvasói, hogy időről időre az ő – esetleg egyéni – véleményük is hangot, teret kapjon benne, ám a megjelentetésre érett, nyomdafestéket érdemlő cikkek, híradások száma egyre nagyobb, a lap terjedelme pedig véges, sőt piciny; valamirevaló szerkesztő ilyenkor saját rovatával húzódik vissza. Mivel azonban az olvasói nézetek, bírálatok, javaslatok közreadása is fontos – főleg ha nem a személyes jellegű, hanem a közérdekű megnyilvánulásokat részésszítjük előnyben –, most ismét kopogtat a rovat, mégpedig a „pihentetés” után a korábbiál valamivel nagyobb terjedelemben. A sort a Szlovákiában, Pozsonyban élő jeles nyelveművelőnek, **Jakab Istvánnak** (Bratislava, Záluzická 11.) levelével, pontosabban annak egy részletével kezdjük.

„Az Édes Anyanyelvünk 1993. január-márciusi számában Bódi Zoltán Info Show című cikkének második bekezdésében ez a mondat jelent meg: »Ez is szaporítja a mai nyelvünkben amúgy is nagy számú idegen szavakat.« Ha az idegen szavak számozva volnának, nem volna e mondatnak semmi baja. Mivel azonban nincsenek, két hiba is van benne: egy helyesírási és egy nyelvtani. A sok határozatlan számnév szinonimájaként nem a *nagy számú* szókapcsolatot, hanem a *nagyszámú* összetett szót használjuk. Ennek jelzett szavaként ma már egyes számú főnevek használatosak; ezt ajánlja a Nyelveművelő kézikönyv is (II. kötet, 150.l.). Helyesen tehát így hangzik, illetve írandó a mondat: Ez is szaporítja a mai nyelvünkben amúgy is nagyszámú idegen szót. – Régebben előfordult többes számú jelzett szó is a 'sok' értelmű *nagyszámú* mellett. »Nagyszámú nejei kedvét nem találák« – írja Arany János Etelével kapcsolatban. Ez a mondat szerepel – sajnos – A magyar nyelv értel-

mező szótárának *nagyszámú* szócikkében a szó használatának szemléltetésére. A többes számú jelzett szó bizonyára sok érdeklődőt félrevezet.”

Mit mondhatunk erre? Restelljük figyelmetlenségünket, s köszönjük a helyesbítést. Szerencsére postánkban csak elvétve akad lapunkat ezért vagy azért bíráló levél, s jóval több az olyan, amelynek küldője elismeréssel szól vagy egészében az Édes Anyanyelvünkről, vagy valamelyik írásáról. Íme, néhány sor az Erdélyben, közelről Kolozsvárott működő Apáczai Csere János Baráti Társaság Anyanyelvápoló Köre vezetőjének, **Szabó Károlynak** (Cluj-Napoca, Str. Crisan Nr. 2. II.7.) leveléből:

„Budapesti utam alkalmából személyesen is szerettem volna találkozni Önökkel, de nem sikerült. Ezért most levélben köszönöm meg segítségüket, amit háromhavonként postán rendszeresen megkapunk, mármint lapjukat, az Édes Anyanyelvünket. A lapot a Kolozsvári Református Öregdiákok Körében helyezték el, úgy, hogy a kör tagjai (közel hatszázan) naponta olvashassák.”

Köszönjük az elismerő szavakat! És annak is nagyon örülünk, hogy viszontzásul eljuttatták hozzánk az Apáczai Csere János Baráti Társaság folyóiratának, a Reménynek legutóbbi két számát. Mi is úgy helyezük el, hogy szövetségünk tagjai hozzáférjenek, megismerhessék.

Ezek után következnek egy cikk-visszhang! Részlet **dr. Téglásy Imréné**-nek, a Harlequin Kiadó főszerkesztőjének leveléből:

„Tisztelt Szerkesztőség!

Nagy örömmel olvastuk január-március havi lapszámukban Kemény Gábor *Bálint*-nappal kapcsolatos írását. A jeles nap helyes magyar megnevezéséről szóló sorokkal már csak azért is egyetértünk, mert *Bálint*-napi ünnepi különszámunk címlapján mi magunk is az Arany János által is használt megjelölést alkalmaztuk. A regény

cím-oldalán kisebb betűfokozattal szereplő *Valentin* névformával ugyanakkor arra szeretnénk volna utalni, hogy az ünnep szertartásrendje elsősorban a tőlünk nyugatra fekvő országokból eredeztethető.

Meg kell említenünk, hogy sajnos akadnak olyanok is, akik valamiféle nyugatmajmolásból vagy egyszerűen nyelvi műveltségéből inkább a *Valentin*-napot népszerűsítik. A Magyar Virágkötők Szakmai Egyesülete minket is igyekezett rávenni, hogy ne a *Bálint*-nap elnevezés szerepeljen a közös sajtótájékoztatón, ahol mi a magunk részéről ugyanúgy ragaszkodtunk a magyar megnevezéshez, mint ahogy nem *Christmas*-t vagy *Weihnachten*-t írunk egyébként szintén németből fordított karácsonyi regényünk borítójára...

Szeretnénk hinni abban, hogy százazeres nagyságrendben megjelenő kiadványunkkal és másokkal együtt jövőre még erőteljesebben ellensúlyozhatjuk majd a rádió, televízió és nyomtatott sajtó nyilvánosságát használó valentinózokat.”

Ehhez csak ennyit: Kemény Gábornak az idei első számban megjelent cikke – igaz, csak néhány nappal, de – *Bálint*-nap, azaz február 14-e után látott napvilágot. Ez a levélvisszhang most mindenképpen jókor jön ahhoz, hogy aki akarja, figyelembe is vehesse a jövő évi *Bálint*-napi előkészületek során.

Most pedig egy különös javaslatot teszünk közzé! Beküldője **Jankó Géza** tatabányai olvasónk (Mártírok útja 106. X/1.). Levelében többek között ezt írja:

„A sajtót, de elsősorban az elektronikus szerkesztéssel létrehozott sajtótermékeket olvasva egyre erőteljesebben érzem szükségét a magyar helyesírási szabályok megváltoztatásának. Pontosabban az elválasztási szabályok felülvizsgálatára és módosítására volna szükség. Semmiféle más megoldást nem látok reálisnak ugyanis arra, hogy a szabályoknak már az iskolákban megkövetelt ismerete és helyes alkalmazása, valamint a nyomtatott sajtóban megjelent szövegek közötti el-
lentmondás feloldható legyen. Mielőtt há-

Pályázati felhívás

Az Anyanyelvápolók Szövetsége, amint az elmúlt évben is tette, ismét segítséget kíván nyújtani *nyári anyanyelvi táborok* szervezéséhez és rendezéséhez. Főleg olyan intézmények (iskolák, közösségek) jelentkezését várjuk, amelyek a szép magyar beszéd, a viselkedés- és magatartás-kultúra értékeit igyekeznek tudatosítani és közvetíteni tábori, tanfolyami módszerekkel, eszközökkel.

A pályázatokat 1993. december 15-ig várjuk az Anyanyelvápolók Szövetségének címére: 1126 Budapest, Szoboszlai u. 2-4.

A pályázatoknak tartalmazniuk kell:

- a pályázó intézmény, iskola, közösség nevét, székhelyét, tevékenységi körének rövid leírását;
- a tábor helyét, idejét, létszámát, tervezett résztvevői körét;

– egy rövid, 1–2 oldalas koncepciót arról, milyen témával és milyen módon kívánnak foglalkozni a táborban;

– előzetes költségvetést arról, milyen anyagi források állnak rendelkezésükre a szervezésben; milyen kiadásokra számítnak; illetve milyen összegű támogatást kérnek a szövetségtől.

A szövetség a felmerült igények és a lehetőségek szerint szakemberek bevonásával szakmai segítséget, szervezési és módszertani tanácsokat nyújt a táborok megrendezéséhez.

A szövetség a célra elosztható pénzét a szakemberekből álló bírálóbizottság döntése szerint az arra legérdemesebb pályázó közösségek kapják. A bírálóbizottság döntéséről az Édes Anyanyelvünk 1994. évi 1. számában adunk hírt.

A szerkesztő postájából

borodottnak néznének, leszögezem: a cinizmus beszél belőlem, mert már nem hiszek a főszerkesztők magyarázkodásainak, a kezdeti nehézségekre való hivatkozásoknak. A számítógépeket nem lehet minden szabály következetes alkalmazására megtanítani, illetve megközelítőleg is csak az tudja a betanítást elvégezni, aki maga is tisztában van minden szabállyal és minden kivétellel. Viszont amíg változás nem történik, jobb, ha a helyesen írást senkitől sem követeljük meg, mert rövidesen oda juthatunk, hogy a helyesírási tanácsadó, a szótárt is hasonló technikával szedik.

Kérem, fontolják meg *el-öterjesztésemet*. Nem mindegy, hogy *fel-elősen* mit írunk a diákok *elle-nőrzőjének* első *fel-ébe*. Ne engedjük meg, hogy a gyors stílusromlás mellett az írásos nyelvhelyesség iránti igény is megszűnjék!

Nagyon is megértem a levél íróját, függetlenül attól, hogy elkeseredés szülte javaslatát nem tudom támogatni. Napjaink tapasztalata valóban elszomorító, de talán némi vigaszul szolgálhat, hogy vannak már olyan helyesírás-ellenőrző programok – a Lektor számítógépes program pl. ilyen –, amelyek az elválasztási hibák túlnyomó részét is képesek kiszűrni. Persze, ezeket a programokat be is kell szerezni, s élni kell velük! Egyébként úgy érzem, levélírónk sem azért tette javaslatát, hogy az Akadémia illetékes bizottsága komolyan megfontolja életbe léptetésének lehetőségét, hanem inkább a jelenlegi helyzet tarthatatlanságát, katasztrofális voltát érzékeltette vele. Erre mutat, hogy levele végén már így búcsúzik:

„Mégis bízva abban, hogy lehet változtatni, üdvözléssel: Jankó Géza”.

Több olvasónk is tollat ragadott azért, hogy kifejtse, mennyire nem örül a nyelvünket elárasztó idegen szavaknak, s hogy mennyire féltik tőlük anyanyelvünk tisztaságát. A svédországi Uppsalában nyelvtanárként te-

vékenykedő **dr. Pásthly Ferenc**, aki az év bizonyos szakát feltehetőleg Pécsen tölti, ugyanis onnan (Nagy Lajos király útja 8/a) küldte levelét, hangulatos írásában felsorol egy sereg divatos idegen szót, élükön az *ombudsman*-nal, majd így zárja sorait:

„Ezek (és még sok minden) után nem lep meg, ha a pécsi »100 Éves Borzó« egy szép napon *Saloon*-ná változik...”

A budapesti **Kovács Mária** (Rómer Flóris u. 16.) nem elégszik meg a panaszkodással. Mindjárt figyelemre méltó javaslatot is tesz. Íme:

„Huszonöt évet töltöttem külföldön (1956–1981), és mint ahogy a dohányzásról leszokottak nehezebben viselik el a füstöt azoknál, akik soha nem dohányoztak, én is érzékenyebb vagyok a torz szóhasználatokra, magyartalanságokra és a külföldi szavak inváziójára, mint azok, akik végig itthon éltek. Végül is nem volt könnyű 25 évig őrizni a tiszta magyar beszédet odaát – azért tettem-e, hogy most a sok felesleges angol kifejezést a hátsó kapun lássam beözönlöni?! Nem akarok én embereket rendeleti úton megváltoztatni, mint ahogy a Dohányfüstmentes Egyesület sem akarja őket rendeleti úton leszoktatni a dohányzásról. De rendelettel gátat lehetne vetni a *Pizza Mob*, *Pub*, *Shopping Center*, százféle *Shop* és miegyebek ronda divatjának, közérdekből, anélkül, hogy egyének szabadságát sértenénk – mint ahogy rendelettel a nemdohányzók egészségét védik ma már az egész – nyugati – világban, Párizstól New Yorkig.”

Mélységesen egyetértek Kovács Mária olvasónk javaslatával, már csak azért is, mert van is ilyen rendelet! A Pénzügyminisztérium még 1986-ban rendeletben írta elő, hogy bármely gazdálkodó szervezet csak olyan nevet jegyeztethet be a törzskönyvi nyilvántartásba, amely „magyar, illetve meghonosodott idegen szavakat tartalmaz, és megfelel a magyar nyelv és helyesírás szabályainak”, a Belkereskedelmi Minisztérium pedig ezzel párhuzamosan ugyancsak rendelet-

ben tiltotta meg az üzletnevezésekben az idegen szavak indokolatlan használatát (vö. Antalné Szabó Ágnes: Magyar intézménynevek?! Magyar Nyelvőr 1989. 1:34). Elismerem, vannak idejétmúlt rendeletek, ezek azonban időszerűbbek, mint valaha is voltak. Érvényt kell hát szerezni nekik!

Végezetül, hogy ne ilyen búsító, lehangoló témával zárjam le ezt a levél-szemlét – persze, attól, hogy lehangoló, még nagyon fontos! –, egy olyan levelet idézek, mégpedig teljes egészében, amely a magyar nyelvnek gyermekeink, unokáink beszédében (is) megnyilvánuló teremtő erejét mutatja be kedvesen, szívmelengetően.

„Tisztelt Szerkesztőség!

Engedjék meg, hogy leírom Önök részére családunk alábbi kis történetét.

Hazaér az anyuka, és kérdi a kislányától:

– Hol van a mami?

– Elment a *körmészet*-be.

– Így válaszolt az én 3 éves kis unokám, Tóth Ágica, aki már többször elkísérte nagymamáját a fodrász kombinátba, annak is a manikűr-pedikűr részlegébe, ahol volt alkalmam végignézni a kéz és láb körmeinek ápolását. Ezeknek idegen nyelvű elnevezését nem ismervén, elnevezte a munkahelyet a fodrászat szó mintájára *körmészet*-nek.

Amennyiben a *manikűr-pedikűr* szakki-fejezésre nincs még közös magyar szó, és jónak tartanák a kislány szóalkotását, szíveskedjenek pártfogásukba venni.

Tisztelettel régi előfizetőjük:

dr. Balogh Elemér

8900 Zalaegerszeg, Szent László u. 2.”

Íme, kedves Doktor Úr, pártfogásunkba vettük, azaz közreadtuk. S eme „végkifejlet” után most már talán valamivel derűsebb arccal búcsúzhat a kedves olvasóktól a szerkesztő:

Grétsy László

Egyetemi, főiskolai hallgatók országos helyesírási versenye

Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola magyar nyelvészeti tanszéke szép hagyományát folytatva idén is megrendezi – a szokásos áprilisi időponttól eltérően – 1993. december 4-én a pedagógusjelöltek VII. országos helyesírási versenyét.

A döntőn – a háziversenyek lebonyolítása után – valamennyi tudományegyetem, tanárképző és tanítóképző főiskola legjobb helyesírói mérik össze tudásukat. A verseny két részből áll: elsőként egy összefüggő szöveget kell a résztvevőknek diktálás után leírniuk; ezt követi a helyesírási feladatlap gyakorlatainak megoldása.

A jelentkezést **Vargáné dr. Raisz Rózsa** tanszékvezető főiskolai tanár címére kell küldeni legkésőbb november 25-ig (3300 Eger, Eszterházy tér 1.).

Bozsik Gabriella

Kresznerics Ferenc országos anyanyelvi verseny

A celldömölki Kresznerics Ferenc Könyvtár és a Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság a magyar nyelv hete eseménysorozata keretében anyanyelvi versenyt hirdet általános iskolák 8. osztályos tanulói (illetve a korosztálynak megfelelő gimnáziumi osztályok tanulói) számára. 1994. február 15-ig a tanulók egyéni pályázattal nevezhetnek. Témakörök: 1. Lakóhelyem kis tájnyelvi szótára vagy 2. Anyanyelvem. A pályázatokat szakemberek értékelik, a legjobb 20 pályázat beküldője meghívást kap tavasszal a Celldömölkön megrendezendő országos döntőre. Itt helyesírási, nyelvtani és szövegértelmező versenyre kerül sor. Kresznerics Ferenc életének és munkásságának ismeretére is szükség van. Ehhez a következő irodalmat ajánlják: Horváth Ferenc: Kresznerics Ferenc (1766–1832), Vasi Szemle, 1966/1. – Szathmári István – Bárczi Géza: Megemlékezés Kresznerics Ferencről, Magyar Nyelv, 1966/3. – Tungli Gyula: Kresznerics Ferenc emlékezete. Magyartanítás, 1982/4.

További felvilágosítás: Kresznerics Ferenc Könyvtár, Celldömölk, Dr. Géfin Lajos tér 1. 9500. Ide kell a pályázatokat is beküldeni.

VI. Pál pápa szentéavatási pere

Kinek a *szentté* avatási pere? VI. Pál pápáé, a majdani *szenté*. Mint látható, egy *t*-vel írva is jelent valamit a *szenté* alak, de ha a *szent* melléknév a -vá, -vé rag megfelelő változtatásával kapcsolódik, akkor azt a -v-t nem tüntethetjük el minden nyom nélkül! (A Tolnai Népszerűség 1993. május 13-i számából ollózta ki és küldte el nekünk Kővári Bálintné bátaszéki olvasónk.)

CAN LANGUAGE SCHOOL „Az igényesek nyelviskolája”

március 23-tól 6 és 10 hetes, kiscsoportos, valamint vállalatokhoz kihelyezett tanfolyamot indít angol, német, francia és magyar nyelven.

Tudjuk, hogy ez nem magyar nyelvhelyességi adalék, de nem álljuk meg, hogy be ne mutassuk. Milyen fényt vet egy nyelviskolára, ha még a saját angol nevét sem képes hibátlanul leírni?! (A hirdetést a Magyar Nők Lapjában találta K. G.)

séhez. Ha Kínát vesszük alapul, arra kell gondolnunk, hogy másfél billió-nyi embertömeget népnék feltögni szinte ésszerűtlenség; ugyanakkor a magyarság maradék nyelvrokonait, a néhány ezer manysi és hanti törzselit szintén dőreség volna népként.

Sokan vannak a kínaiak, mégis: a másfél billió nem több a kelleténél? Amerikában a *billion* „csak” 'milliárd', nálunk (meg Németországban, Angliában stb.) azonban az ezerszerese! (A Magyar Nemzet 1993. április 16-i számából vágta ki és küldte el nekünk S. Z. tabajdi olvasónk.)

ÉRTESÍTÉS

Üzletigazgatósága értesíti Tisztelt Fogyasztókat, hogy július 1-el a pápai üzletigazgatóság, a hozzá ilát, s ez időtől a Veszprémi Üzletigazgatóság

Egy Pápán megjelenő kereskedelmi lapban akadt erre az értesítésre Tóth Krisztián olvasónk. Jogos kérdése: vajon a mondat megszövegezői hogy olvasnák fel az általuk írt keltezését? „Július elsejével?” Akkor így kellett volna írni: július 1-jével. Netán „július eggyel”? Ez nyelvhelyességi szempontból hibás volna, ám a választott forma még ennek sem felel meg, mert akkor ezt kellett volna írni: július 7-gyel. Ez az 1-el forma legfőljebb a 'kapásnövényt (kukoricát, répát) ritkít' jelentésű *egyel* ige tréfás írásváltozata lehetne! (Közzéteszi: G. L.)

Megvárható autólopás

elleni védelem, autóúveg gravírozás
svájci gépi eljárással, kedvező áron csak

Micsoda udvariasság! Ha jól megfizetjük a tolvajokat, olyan gyorsan ellopják az autónkat, hogy akár el sem kell mennünk addig. Csak éppen kiszállni a kocsiból, és egy kis ideig – másfelé nézni! (A Somogyi Hírlapban bukkant el hirdetési gyöngyszemre Zsoldos Tibor kaposvári olvasónk.)

A száraz statisztikai adatok mellett persze az is köztudott, hogy a brunei szultán a világ leggazdagabb embere: a monarchia vagyona eléri a 37 milliárd dollárt (bár a pénz legnagyobb része valószínűleg az államé). Az uralkodó a világ legnagyobb, aranykupolával ékesített, 1800

Nem a *monarchiá*-nak, a monarchikus rendszerű államnak van ekkora vagyona, hanem magának a *monarchá*-nak, az állam élén álló koronás főnek. Máskülönben a zárójeles kiegészítésnek nem volna semmi értelme. *Monarchia* és *monarcha*: mindössze egy *i* betű a különbség, de ez a betű 37 milliárd dollárt ér. Madáchcsal szólva: „Hagyjátok el, barátim, azt az *i*-t”, s akkor hibátlan lesz a tudósítás. (A Magyar Nemzet augusztus 31-i számából ollózta: K. G.)